

A MEZEI RENDŐRSÉG KÖBÁNYÁN

KERESZTES KÁROLY IRÁNYÍTÁSA ALATT, (1840–1870)¹

BEVEZETÉS

Dolgozatom témája a mezei rendőrség, ami tulajdonképpen nem más, mint egy régóta meglevő problémára reflektáló jogszabály által létrehozott intézmény. A civilizáció kezdete óta minden emberlakta településen és azok környékén, az ottlakók aktív mezőgazdasági munkát folytattak – földművelést, legeltetést. Ezen agrártevékenységek alapvetően a helyi lakossági igények kiszolgálását látták el – Európa jó részén, egészen a 19. századig. Az ipari forradalmat követően azonban a mezőgazdasági termékek piacra termelésének jelentősége és volumene is megnőtt, így a társadalom azon rétegei számára, amelyek ebből hasznot húztak (földbirtokosok, kereskedők, módosabb jobbágyok) egyre fontosabbá vált a keletkezett jövedelmek biztosítása, növelése.

A gazdaság kapitalista fejlődését azonban sok helyütt csak jelentősen lemaradva követték a társadalmi átalakulás folyamatai, és ez nem ritkán a feszültségek erőteljes kirobbanásában nyilvánult meg. A feudális kötelmek között élő magyarországi jobbágyok, a korszerűtlen rendi felfogás, másként tekintett a természetadta ajándékokra, mint a nyugatabbra élő, már „felvilágosult” társadalmak. Így például a magyar nép felfogásában a „mező” egészen mást jelentett, mint mondjuk egy angol paraszt számára. A többnyire bőséges termést adó földekkel nem egyszer pazarlóan bántak birtokosaik, és a megművelésben a hagyományos módszerekkel szemben sokszor elbuktak a fejlett agrármetódusok. A magántulajdon megbecsülése sem állt túl magas fokon – legalábbis a jobbágy, a tiszt, az uraság egyaránt hajlamos volt más mércével tekinteni „a másét”, mint a sajátját. A földművelő (de sokszor a nemes is!), gyakran tudatlanságból, de nem ritkán lustaságból, „virtusból”, vagy egyenesen rosszakaratból jelentős károkat tudott okozni a mezőgazdasági termelésben.

A polgárosodás igénye, a kapitalista gazdaság irányába nyitni akaró társadalmi rétegek, a nemzet felemelését szívéükön viselő „közszereplők” megpróbálták egy, a reformkorban hozott törvénnyel mérsékelni az agrárjellegű munkákkal eddig mindig együtt járó, de jórészt elkerülhető veszteségeket, illetve ezzel olymódon akarták meghatározni az ártózkodásért való felelősséget, amely a károsultat – a korabeli igazságszolgáltatáshoz képest – gyors, és megfelelő kárpótláshoz juttatja, egyszersmind hatékony prevenciós eszközt is szolgáltat a jelenség mérséklésére.

Így született meg az 1840. évi IX. törvénycikk *a mezei rendőrségről*,² amely egyike volt az 1839–40-es országgyűlésen sikerrel keresztülvitt reformjavaslatoknak. Ez a jogszabály a vétségek (így a mezei kártételek) pönalizálásának progresszív megközelítése volt, de a teljes társadalmi/polgári átalakulás, illetve az igazságszolgáltatás újfajta szemlélete még váratott magára, ezért a törvény hatása kissé elmaradt a kívánatostól.

A mezei rendőrség történetéről eddig nem született átfogó történeti tanulmány,³ aminek több oka is lehet: 1. ennek az intézménynek a törvényi létrehozása az eleve felfokozott hangulatú reformkorban történt, amit aztán meglehetősen eseménydús idők követtek, így a kor témaválasztékának bősége miatt nem került a történeti vizsgálatok előterébe; 2. a mezei rendőrség tevékenysége nem előzmény nélküli, mint ahogyan nem nélkülözi a későbbi folyamatosságot sem, ennél fogva nem számít sem „nóvumnak”, sem „unikálisnak”; 3. az említett mozgalmas korszaknak hála, az iratanyag sorsa is meglehetősen hányattatott, tehát egy monografikus feldolgozás jelentős idő- és munkaráfordítást igénylő feladatnak tűnik.

Ezek után joggal merül fel a kérdés, hogy dolgozatomban miért vállalkoztam mégis e nehéz ügyre? Nos, az általam itt bemutatni kívánt anyag a teljes mezei rendőrségi témának csak egy része, hiszen most kifejezetten Pest szabad királyi város esetében szeretném elemezni ezen intézmény tényleges működését, annak hivatali- és társadalmi aspektusaival együtt – ráadásul nem is a teljes 19. században, hanem csak (durván) a negyvenes évek és a városegyesítés (1873) között. Erre az időszakra vonatkozóan van jól használható forrás, mert a levéltári iratanyagban fennmaradtak azok a jelentések, amelyeket pesti kültelkeken, és azon belül leginkább Kőbányán, évtizedekig sikeresen működött mezei kapitányság küldött be a pesti tanácsnak. Ezen a forráson keresztül – kiegészítve a kortárs sajtóhírekkel és a szakirodalom adataival – kellőképpen bemutatathatók a mezei rendőrség napi feladatai, amelyek a nagyvárosiasodó Pest esetében sokban különböznek a más városokban, községekben előfordulóktól.

RÖVIDEN A MEZEI RENDŐRSÉGI TÖRVÉNYRŐL

A reformkor előtt a mezőgazdasági kártételeket jogi értelemben nem választották el a többi bűncselekménytől. Ez azt jelentette, hogy például a fatolvajlás, a szándékos gyújtogatás, vagy a vetés letaposása a háziállatok által az igazságszolgáltatás szempontjából hasonló elbírálás alá került, mint a többi vagyon elleni bűncselekmény. A tényállás felderítése a helyi rendészeti hatóság feladata volt, míg az ítélezést a terület szerinti illetékes törvénykezési jog határozta meg: a földesúri, vagy a városi (esetleg egyéb) bíróság.

Ez a hozzáállás csak látszólag simult bele az évszázados szokásokon alapuló magyar jogrendbe, mivel a rendi társadalomban még működő törvénykezési eljárások a polgárosodó igényeknek már messze nem feleltek meg. A mezei kártételek ugyanis jól csoportosíthatóak, egyszersmind tipizálhatók voltak, szemben a klasszikus bűncselekményekkel, ahol a bírónak az időigényes nyomozati szakaszon túl még számtalan más körülményt is latolgatniuk kellett, mielőtt döntésre kerülhetett a sor – nem beszélve arról, hogy ezek az ítéletek a megfelelően kidolgozott, és elterjedt jogszabályok hiánya miatt távolról sem voltak egységesek, hanem sokszor nagyon is individuális jogértelmezésből eredtek.⁴

A gazdaság szereplőinek, köztük a magántulajdon jogi értelmű rendezésének folyamányaként már a jobbágyoknak is,⁵ fontos érdeke volt, hogy a „mezei bűnök ellen” gyors kártérítést kaphassanak – és nem mellékesen, a mezei rendőrségi törvény

egyértelműen meghatározta a felelősség kérdését is: a károkozónak leginkább *saját* vagyónából kellett fizetnie.⁶ Ahhoz viszont, hogy a kártérítési eljárás könnyebben lefolytatható legyen, mint egy hagyományos bírósági „processzus”, szükséges volt az ügyek alanyait azonos módon kezelni. Ma már ez furcsa problémának tűnik, de a polgárosodás hajnalának egyik fontos állomása volt, hogy a társadalom elfogadja azt, – legalább egy partikuláris célból – hogy a különböző státuszú emberekre egyazon jogszabály vonatkozzon.⁷ A reformországgyűlések egyik törekvése pontosan az ilyen irányú jogfejlődés elősegítése volt – sajnos azonban a haladó szellemű törvénytervezetek sorban elbuktak az uralkodó, vagy már a hozzá hű arisztokrácia merev elutasítása miatt. A mezei rendőrségre vonatkozó elképzelések azonban sikerrel túljutottak a diéta akadályain, és – ugyan kompromisszumok árán, de – végül egy valóban korszerű, progresszív törvény képében realizálódtak.

Az alábbiakban néhány részletet szeretnék bemutatni az 1840. évi IX. törvénycikkből, amely jól jellemzi a jogszabály célkitűzéseit:

1) a jogszabály szövegében igyekeztek egyértelműen megnevezni minden olyan helyszínt, ahol a mezei rendőri ítélkezés alá eső kártételek megtörténhetnek. Ennek nagy jelentősége volt, mivel a törvény országos hatálya miatt mindenféle földfelszín: tájegység, növényzeti takaró, vagy ember alkotta épület, műtárgy előfordulhatott az ügyekben. Első látásra (vagy mai szemmel nézve) némelyik helyszín említése furcsának tűnhet egy törvény szintjén: a méhesekről például nem gondolnánk, hogy jelentős gazdasági volument jelentene, mint ahogyan a temető is inkább a város, nem a mezőgazdaság tere. A vasút, bánya, stb. szerepeltetése a szövegben pedig már kifejezetten a polgári társadalom új értékrendjét mutatja (1.§).

2) a törvény egyik célja az egyébként megelőzhető, gondatlan károkozásnak elejét venni – a kárpótlási- és büntetési tételek ennek megfelelően itt alacsonyabbak, mint a szándékos elkövetés esetében, ahol már a többszörözött pénzbírságot, sőt, a testi fenyegetést is elrendelendővé teszi.⁸ A paragrafus felsorolja az enyhítő- vagy éppen nehezítő körülményeket is, úgymint a „gondatlanság fokozatát”, valamint a kárt szenvedett vagyon elégséges őrzését (pl. kerítés hiánya), utóbbi esetben pedig kiemeli az éjjeli kártételt.⁹ (2.§)

3) a diétán hosszas vitákat folytattak arról, hogy miként történjen meg a mezei rendőrség felállítása. Sokan forszírozták ugyan egy új szervezet létrehozását, ám a többség óvatosságból, illetve látva a társadalmi/politikai reformok előrehaladásának lassúságát, végül amellettt döntött, hogy a korszerűen megfogalmazott feladatokat egyelőre mindenütt a már meglévő közigazgatási „garnitúrával”, egyszersmind alulfinanszírozott feltételekkel kell elvégezni. (3.§)

4) a törvényhozók másik fontos szándéka, a mezei károk büntetésének és kárpótlásának „meggyorsítása” volt – főleg azzal, hogy az eljárást kiveszik a szokásos úriszéki bíraskodási rendszerből. (4.§) Ez, bár paradox módon tulajdonképpen a sokat bírált, feudális maradványnak tekinthető sommás (szóbeli) eljárást jelentette, ám a mezei rendőri káresetekre alkalmazva éppen megfelelőnek tűnt.¹⁰ A fellebbviteli lehetőségek korlátozása ugyancsak azt a célt szolgálta, hogy a kisebb értékű, adott esetben mégis fontos károk ne maradjanak büntetlenül, és ne lehessen a törvénykezés maradi útvesztőjében a végtelenségig hátráltatni a kártérítést. (5.§)

5) a károkozók („kártévők”) tettenérésével, zálogoltatásával, esetleges letartóztatásával kapcsolatban különösen fontos a csőszök tanúbizonyosságának feltétel nélküli elfogadása (21. §). Ez az országgyűlési viták során is tárgyalta elem, amely végül a csősz „hitét” veszi alapul, és vita esetén annak ellenkezőjét kell az alperesnek bizonyítania. A csőszök szavahihetőségét, jó erkölceit hivatott biztosítani a törvény végére biggyeszett hivatali esküszöveg is, amely a csőszök alkalmazásának elengedhetetlen feltétele lett.

6) azt is kijelenti a törvény, hogy a károkozók üldözése túlnyúlhat a birtokhatárokon is – ez egy kifejezetten a polgári berendezkedést preferáló újítás, hiszen az úriszék hatalma korábban birtokon belül terjedt, ami többek között hátráltatta a bűnüldöző szerveket, egyúttal megkönnyítette a vétkesek menekülését. (22.§) A polgárosodás irányába mutató az a rész is, amely az utazók által okozott károkat taglalja. A vásárokra igyekvő jobbágyok, de főleg a távolról, idegenből jött kereskedők, vagy bármiféle más vándorok esetében ugyanis különösen problémás lehetett az általuk okozott károk felderítése, bizonyítása, a büntetések behajtása. (23.§)

PEST KÜLTERÜLETEI A DUALIZMUS ELŐTT

Az 1840. évi IX. törvénycikk megalkotásakor a Magyar Királyság területén – történelmi okokból kifolyólag – többféle közigazgatási forma élt egymás mellett; nem volt ez másképp az ikerfővárosok¹¹ esetében sem.

Hivatalosan ugyan Buda viselte a szabad királyi főváros-címet,¹² és itt élt a nádor, valamint itt működött a Helytartótanács is, ám a reformkor idejére megnövekedett gazdasági-politikai jelenősége folytán Pest is méltán vált fővárossá a kortárs közbeszédben. Pest népessége az 1840-es évekre megsokszorozódott,¹³ és beépített területe is dinamikusan növekedett a homokos dunabalparti lapályon. Az ekkoriban megjelent útleírások nem mulasztották el ezt a hatalmas fejlődést részletesen tárgyalni, felsorolva a város főbb épületeit, ipari- és kulturális szempontból nevezetes helyszíneit, sőt, sok esetben kitértek a pesti külterületek bemutatására is.¹⁴

Jelen dolgozat számára természetesen az utóbbi fejezetek az érdekesek, hiszen a mezei rendőrség jellemző működési területének Pest hatalmas kiterjedésű perifériája számított. A város hivatalos határa ekkor nagyjából a (mai) Lipót- Teréz- József- és Ferencváros-íven feküdt;¹⁵ ez volt az úgynevezett *városárok*,¹⁶ ami majd csak a kiegészítés körül fog eltűnni Pest térképéről.¹⁷

E vonalon túl, a forgalmas – és többnyire még ma is azonos nyomvonalon haladó – országutakkal¹⁸ tagolt városi külterületek többnyire haszonbérlok művelése alatt álltak. Ezek közös jellemzője volt még gyér lakosságuk – legfeljebb néhány majorságot, pásztorkunyhót lehetett látni ezeken a városszéli földeken.¹⁹

Az északkeleti területeken, vagyis nagyjából a mai XIII., XIV. és XVI. kerületben elsősorban szántók, legelők voltak, de az erre folyó Rákos-patak vizét az öntözés mellett az ipar, vagyis több malom is hasznosította.²⁰ Ettől délebbre volt Kőbánya hatalmas kiterjedésű külvárosa, ahol a gazdasági élet igazán változatos formái alakultak ki. A mai Zuglóval érintkező, gyéribben lakott részein elsősorban a szántók voltak jellemzőek,²¹ míg a magasabb térszínen fekvő középső területen – a reformkor idején

még – főként a szőlőművelés volt kiemelkedő.²² Kelet felé, a mai XVII. kerület, főleg Rákoskeresztúr területén elsősorban szántóföldek voltak, amelyek szomszédságába katonai gyakorlóterek, lőszerraktárak települtek. Még délebbre, kissé visszakanyarodva a Duna irányába hatalmas legelőket találhattunk, amelyek a Pestre hajtott (később már vasúton felszállított) lábasjószág (elsősorban marha és sertés) táplálékáról és szállításáról gondoskodtak, míg az átvevő (jórészt bécsi) kereskedők továbbutatták őket, vagy az állatok sorsa bevégeztetett a város mészárszékeinek valamelyikén...

Jelentékenyebb ipar csupán néhány gócpontban tömörült, mint amilyen Kőbánya volt. Ez a terület Pest szabad királyi város birtokában volt, az itteni földek nagy részét is közvetlenül a tanács adta bérbe. Noha egyes feltételezések szerint „Kőér” néven már IV. Béla a városnak adományozta e területet, az első, hitelesnek tekinthető írásos forrás, I. Lipót kiváltságlevele alapján mindenesetre a 18. század elejétől tekinthető Kőbánya (*Steinbruch*) valóban Pest külbirtokának.²³ Nevéhez méltóan a korai időktől kezdve²⁴ kőkitermelést folytattak a környező, homokos lapányból kiemelkedő mészkőhátakon,²⁵ és az innen kitermelt követ nem csupán a pest-budai, de gyakran a vidéki²⁶ építkezésekhez is előszeretettel használták. A kőfejtés mellett az építkezésekhez egyre nagyobb mennyiségben igényelt, agyagból égetett téglagyártása jelentette a legfontosabb ipari tevékenységet.²⁷ Az itteni mészkő jellemzői, és ennél fogva a kőfejtés sajátossága miatt Kőbányán nem nyílt színi, hanem üreges bányászattal termelték ki a követ; az így keletkezett pincerendszerek közelében alakultak meg már 1850-fől fogva,²⁸ de főként a 19. század utolsó harmadában a messze földön híres sörgyárak, amelyek a kőbányászat által kialakult üregeket kiválóan tudták hasznosítani. A 20. századra pedig már egyértelműen az iparé (porcelángyár, elektronikai üzemek, stb.) lett a vezető szerep, így a városrész fokozatosan Budapest egyik „munkáskerületévé” vált.²⁹

Az ipar betörése előtt azonban Kőbánya a szőlőjéről volt ismert. A városrész két, jól elkülöníthető kiemelkedésén, a városhoz közelebbi Ó-, és a keletebbre fekvő Újhegyen sokan birtokoltak szőlőt, amelyekből jó ízű, keresett bort készítettek. Ennek ellenére a helyi szőlőtermesztés inkább a város (tehetősebb) lakosainak kedvtelése, esetleg többletkeresetet is hozó tevékenysége volt, az itt készített bor a budaiaknak se hírét, se volumenét nem érthette el. A szőlőhegyeken a 19. század közepén már elszaporodtak a présházak, nyári lakok is, mutatva, hogy a borászat egyfajta komoly „szabadidős elfoglaltság” lett a pesti polgárok számára.³⁰ Természetesen a munka miatt ide kötött vincellérek, kapások, illetve a nyaranta „passzióból” szőlőjükbe kiköltöző városiak ellátására vendéglők, üzletek is települtek Kőbányára, illetve az itt élő, vagy rendszeresen ide járó, egyre növekvő közösség közlekedési, vallási, kulturális szükségleteinek ki-elégítésére is nőttön-nőtt az igény – ami majd a század második felében a lóvasút kiépítésében, utóbb templomok, szórakozóhelyek, iskolák alapításában nyilvánul meg.

A terület igazi, a kőbányai bortermelésnél sokkal nagyobb mértékű gazdasági növekedését a seréskereskedelem indította el. Miután a század elején a pesti tanács közegészségi okokra hivatkozva kitiltotta a belterületekről a sertéstartókat, ezek előbb Külső-Ferencvárosba, majd – a vasút megjelenésével – Kőbányára költöztek át.³¹ Az 1850-es évektől települtek ide az első sertésszállások, amelyek a – főleg a Délvidékről –

Pestre tehervagonokban felszállított állatokat hivatottak befogadni. A sertéseken kívül természetesen ezek gazdáinak, valamint a vevőknek is szükségük volt „pihenőhelyre”, így hamarosan szállodák, vendéglők, kocsmák is „létesültek” a környéken.³² A sertésszállások korábban Óhegy vasúton túli részén voltak (nagyjából a mai Vaspálya u. – Körösi Csoma út között), de a szaporodó polgári lakosságnak a bűz és piszok elleni panaszai miatt aztán a sertéspiact szereplői kénytelen-kelletlen átköltöztek a vasúti sínek város felőli oldalára, hogy ott, a mai Mázsa tértől egészen az Üllői útig terjedő hatalmas területen (a mai *Gyárdűlő*-kerületrészen) egészen a század végéig virágozzon az üzletág.³³ A sertéskereskedelem jól jövedelemző üzletnek bizonyult egészen 1895-ig, amikor is a behurcolt sertéspestis egyszeriben véget vetett a virágzó ágazatnak – miként ugyanezekben az évtizedekben a filoxératetű a szőlőtermesztésnek. Addigra azonban Kőbánya már elég jelentős külvárosnak számított ahhoz, hogy ez a piaci átalakulás ne lehetetlenítse elteljesen életét.³⁴

A MEZEI KAPITÁNYSÁG MŰKÖDÉSE PESTEN

Bár az intézmény korai időszakáról kevés irat maradt fenn, a mezei rendőrség felállítása az 1840. évi IX. törvénycikk életbe lépését követően más városokhoz hasonlóan itt is megtörtént: nem alakult külön mezei rendőri szervezet, hanem a meglévő városi kapitányi feladatok mellé sorolták az újabb teendőket is. A szabad királyi városokban (de általában a mezővárosokban is) klasszikusan a városi tanács, illetve a polgármester (bíró) irányítása alá tartoztak a közigazgatási feladatok – így a rendőriek is. A kisebb-nagyobb kár- és büntetteket a város által fizetett, a tanács által kijelölt tisztviselő, a városkapitány (hivatala, illetve alárendeltjei segítségével) kinyomozta, majd referált az esetről a tanácsülés előtt. Kisebb vétségekben ez a testület hozott határozatot, súlyosabb ügyekben pedig a városi törvényszék ítélkezett (mezővárosokban meg természetesen az úriszék).³⁵ A főváros azonban más városoktól elsősorban méreteit, lakosságszámát tekintve különbözött; itt ugyanis már a reformkorban is több alkapitányság látta el a közigazgatási/rendőri feladatokat. Pesten 1840-ben Patisz Károly töltötte be a városi kapitányi posztot; ő alá voltak rendelve a városrészek (Bel- és Lipót-, Teréz-, valamint József- és Ferencváros) alkapitányai. A leginkább a „vidékkel” érintkező külváros, vagyis Ferencváros rendőri vezetője viselte egyúttal a mezei rendőrkapitányi terheket is.

A ferencvárosi alkapitány nem csak a poroszlók (vagyis „hagyományos” értelemben vett rendőrök), hanem a lovas kerülők fölött is rendelkezett. Ez nagyjából hús főt jelentett, akik viszont a fentebb felvázolt, hatalmas kirterjedésű külterület felügyeletét látták el – már amennyire tudták. A mezei rendőrök nem voltak túlfizetve, mégis sokan jelentkeztek egy-egy megüresedett biztosi állásra is. Az egyik ügyiratból, amelyben a városkapitány a tanácsnak mutatta be az álláslehetőségre érkezett pályázókat, képet alkothatunk e pozícióhoz szükséges egyedi képességekről is.³⁶ A hét jelentkezőnél kiemelték a katonai, és/vagy városi szolgálatban eltöltött „szakmai” múltat, a pesti születést (polgárjog, háztulajdon megemlékezésével, ha volt), illetve a nyelvtudást. A korábbi, „egyenruhás” tapasztalat „kidomborítása” teljesen érthető, hiszen a mezei

rendőrség is ilyesfajta kötöttségekkel rendelkező munkahely volt, így nyilván előnyt élvezett az, akinek már volt tapasztalata ezen a téren.³⁷ A jó erőnlét megemlítése szintén a feladat által megkívánt, átlagnál jobb fizikai állapot miatt volt fontos, a lovas kerülők ugyanis télen-nyáron hétszámra lóháton járták be a rájuk osztott területeket, kutatva és bejelentve a szabályszegőket, rendkívüli eseményeket.

A magyaron túl, további nyelvek ismerete már egy olyan plusz alkalmassági faktor, amit a fővárosi közeg, tehát a lakosság vegyes népeösszetétele miatt várhattak el a jelentkezőktől. A pestiek nagy része ugyanis ekkor még német származású, de legalábbis anyanyelvű volt, noha a város rohamléptekkel haladt a magyarosodás felé. A rác és tót nyelvismeret jól jöhetett, hiszen Kőbánya lakosságának nagy része még 1870-ben sem helyi születésű, hanem bevándorló volt,³⁸ és köztük sokan szláv anyanyelvűek.

A fenti iratból kiderült, hogy a „legjobbnek tűnő” jelentkezőt választották ki a megüresedett posztra; ez pedig a mészárosnak tanult, később kocsmárosként is működött *választott polgár*, Csermann Ferenc volt. Ez a 38 éves, római katolikus, nő, *írni-olvasni tudó* férfi, akit (...) *több városi tisztviselők* is jól ismertek, és (...) *egyébiránt izmos, s' egészséges test alkotásu, és a' fáradtságos szolgálatra is igen alkalmas ember*”, kiváló képességein túl valószínűleg a helybéli tisztikarba való beágyazottságának is köszönhető felvételét...

Az állomány bővítése azonban nem volt jellemző; sokkal gyakoribb volt ugyanis az, hogy a felsőbb kormányzervek által „lefaragott” városi költségvetés miatt a hivatali alkalmazottaknak létszámstopra, illetve elbocsájtásokra kellett felkészülniük. Így volt ez 1843-ban is, amikor az Udvari Kamara felszólította a szabad királyi városok vezetését, hogy a csupán alárendelt, beosztott munkát végző hivatalszolgáktól és írnokoktól váljanak meg.³⁹

A városvezetés költségvetéséből ezért nem mindig futotta elegendő létszámú mezei rendőrség felállítására – noha feladat volt bőven. Áthidaló megoldásként ezért olykor a lakosság vette kezébe a személyzet bővítésének ügyét. Ezt tanúsítja az kérelem is, amelyet 1847-ben a kőbányai haszonbérleők nyújtottak be a tanács elé; ebben a birtokosok saját költségükön fogdtak fel plusz két főt a területeik biztonsága érdekében.⁴⁰ A „bérleők zsoldján” működő lovas kerülők mellé időközben még kettő került, akiket be is rendeltek a tanácshoz, hogy letegyék a szokásos hivatali esküjüket.⁴¹ Ezt követően megkapták uniformisaikat, így a köznép számára éppen olyanokká váltak, mint a várostól *fizetést húzó* „rendes” mezei rendőrök.

Az előbb bemutatott eset azért nem lehetett általános gyakorlat, és – mint ahogyan azt az alább bemutatásra kerülő tanácsi ügyirat is mutatja – a felsőbb hatóságok is próbáltak elfogadható megoldást találni az ügyre. Még 1845-ben kérelmezte a városi tanács a helytartótanáctól „(...) *a tisztviselők számának gyarapítását és díjaik kijavítását*”, amelyre válaszul a nádori leirat a helyi rendőrségi szabályok kidolgozására utasította a pesti városvezetést. Ez nem volt egyszerű feladat, tekintve, hogy a városban több olyan csoport is élt, akikre – ilyen-olyan kiváltságaik, egyedi jogállásuk miatt – más és más jogi/bírósági szabályozás volt érvényben!⁴² A helytartótanács további „ötlete” pedig egy bújtatott költségcsökkentési módozat volt: próbáljon a pesti tanács fizetést húzó alkalmazottak helyett olyan, köztisztjeletben álló személyeket megnyerni rendőri vezetői posztokra, akik díjazás helyett „érdemszerzésnek” tekintenek a köz szolgálatát.

Az viszont mindenképpen egyértelműsítette a tanács a felsőbb szervek számára, hogy szükséges Pesten mezei kapitányi posztot felállítani. Hamarosan kiderült azonban, hogy az új kapitányi állás kormányiszervek általi jóváhagyását – mégha a törvény erre kifejezetten engedélyt is ad – nem lesz egyszerű (és főleg: gyors!) elérni, így a tanács addig is elhatározta az intézmény ideiglenes bevezetését.

A városkapitányi rendszer a forradalom idején is ellátta feladatait, sőt, a független magyar Belügyminisztérium tervezeteket is készített a jövőbeli közigazgatási reformokról – ezek természetesen már nem valósultak meg. A szabadságharc alatt, majd leverését követően, a politikai helyzet változásai folytán rövid időn belül több személy is megfordult a városkapitányi székben. 1849 második felétől a visszafoglalt főváros határaitban nem mentek ritkaságszámba a katonaság által elkövetett, kisebb-nagyobb rekvirálások sem, amelyek ellen a mezei rendőrség nem tehetett semmit.⁴³ Végül 1851-ben, amikor is az abszolutista uralom elrendelte az önálló törvényhatósági önkormányzatok megszüntetését, a közigazgatási feladatokra a helyi szervek helyére az állami rendőrségeket és a csendőrezredekét állították fel.⁴⁴

Jóllehet, a legénységet illetően lehetőség volt némi átjárásra az egyes karhatalmi erők között,⁴⁵ ezen, közvetlenül az állam irányítása alá tartozó fegyveres testületek alapvető feladata politikai/bűnügyi jellegű volt. A központosított birodalmi irányítás enyhülésével, amikor valamennyire Pest is visszanyerte önkormányzatiságát, az államrendőrség helyett újból a városkapitányi szervezet lett a városi közigazgatási rendszert felelőse.⁴⁶

A városok visszaállított önkormányzata természetesen nem hozta magával az esetek azonnali megoldását, hiszen általános pénzszűkéből adódó problémák a pesti tanácsnál is lecsapódtak. Tizenegy itteni lovas kerülő írta alá például azt a kérelmet, amely fizetésük megemeléséért esedezik: „(..) 33 fr 25 xrból álló havi fizetésünk alig elegendő arra, hogy lovaink tartását, sőt ebből még családainkat is képesek lehessünk a' jelen drágasági időben föntartani.

Tekintetbe venni kérjük továbbá azon körülményt is: hogy e' havi fizetésünkből kéntelenítve vagyunk lakásunkért 6 ft 60 xrt, a' lovasallásért [sic!] 1 frtot, a mostani piaci ár szerint 3 mérő zabért 9 frtot, 4 mázsa szénáért 4 fr 80 xrt, szalmáért 1 forintot fizetni; mindezeket levonva a' lótartásra magunk 's családaink élelmi fentartására alg marad tehát 12 fr. o. ért.

Ez igen korlátozott néhány forint – ha csak pusztán kenyér táplálatra áldozzuk is – igen könnyen fölmegyzen reá, 's így minden napra meleg ételre jóformán mi sem jut; 's mi több – bár mily fukar gazdálkodás mellett sem vagyunk képesek csak néhány fillért is meggazdálkodni – a' miből gyermekeinket nevelni, vagy ruházni képesek lehetnénk (...).⁷⁴⁷

A kormányzat szándéka a közigazgatási költségek lefaragására nem csak a kisemberek számára okozott nehézségeket, de más, messzebb ható következményei is lettek: jóllehet, eleinte a ferencvárosi alkapitány irányította a külterületek ellenőrzését is, de egyre nagyobb igény volt a különálló mezei rendőri kapitányságra – ám pont, hogy a forráshiány miatt a Kancellária inkább csökkenteni kívánta a pesti kapitányok számát! Krászonyi József, Pest polgármestere hosszasan, drámai módon ecsetelte a megnövekedett feladatok miatt szükségessé vált bővítés elmaradásának következményeit:

„Főméltóságú Magyar királyi Udvari Kancellária!

E' helyről tett, 's másolatban legmélyebb alázattal ide rekesztett felterjesztvényünk folytán a' Nagy Méltóságú Magyar királyi helytartó tanács részéről folyó évi julius 28án 31603. szám alatt kelt intézvény értelmében négy alkapitányi állomás – melyek egyikével a' mezei kapitányság összekapcsoltatott – szervezetett.

Ezen szervezés alapján, ugy a' közszolgálat érdekében mind a' városi kültelkek nagy terjedelme, az azokon nagy szorgalommal, 's tetemes pénzbeli áldozatokkal folytatott mezei gazdaság, az ugyan ott létesült, 's napról napra növekedő gyári ipar és kereskedelem tekintetéből elhatározandónak találta :-/ szerint a' legmélyebb alázattal jegyzett tanács: miszerint a' Ferencz város, - mely a' kezdetben érintett Helytartó Tanácsi szervezés folytán rendőri tekintetben a' mezei kapitányság egyszersmind alkapitányság felügyelete alá helyeztetett, egy alkapitány alatt a' Józsefvárossal egyesíttessék, miután e két városrész rendőri ügyeit a' császári királyi rendőrség fennállása alatti korszakban is egy rendőri biztosság kezelte, miután továbbá ezen egyesítés által a' József városi alkapitányság teendői; - tekintve Ferencz városának csekélyebb terjedelmét és béke szerető lakosságát, – oly mérvben nem fognak szaporíttatni, hogy személyzet zaporítás válnék szükségessé, és végre mint hogy az alkapitányság a' mezei kapitányságétól különböző működési körrel bír, és ha e két kapitányság egy személy vezérlete alá helyeztetik, a' közszolgálat rovására könnyen egyik vagy másik hivatalban támadhat hiány a' nélkül, hogy az illető hivatal főnököt eredménnyel felelőségre vonni lehetne; elhatározandónak találta továbbá, hogy a' mezei alkapitányi hivatal állandóan a' városi kültelkek egyik legélénkebb pontjára, tudni illik a' Kőbányába helyeztessék át, részint mert a' kőbánya a' kültelkek mintegy központját képezi, részint pedig mert a' kőbányában már jelenleg is néhány nagyobb szerű gyár, nagy terjedelmű és több ezerre rugó ugyan ott állandóan letelepedett munkást foglalkoztató téglá égetések, 's kőbányák de különösen már eddigelő is europai hirre vergődött sertés piacz létezik, és valamint a' gyári ipar, 's az évenként néhány millió forintnyi forgalmat előidéző sertés kereskedés napról napra növekszik, ugy ezen kereskedelmi forgalom a' legközelebb a' kőbányában megtelepitendő állandó szarvas marha vásár által nem csekély lendületet, és terjedelmet nyerend.'⁴⁸

A két hivatal szétválasztása nem csupán a városvezetés gondja volt; ha lehet, még inkább fontos volt a kőbányai birtokosok számára, ami az alábbi levélben is megnyilvánul: „Tekintetes Tanács! Tudva van a Tekintetes Tanács előtt, hogy a' kőbányai birtokosok kezdettől fogva nemcsak a közadót, hanem mindazon költségek terhét is magok kénytelenek viselni, melyek a hegymester, és szállópásztorok fizetése, az ottani középületekre közös kutakra, és utak jókarban tartására szükségesek.

Ezen különös, és immár igen érezhetővé növekedett áldozatok, melyeknek terheiben Pest város más lakosai nem részesülnek, mindaddig, míg a kőbánya csupán szállóhegy volt, s míg azt mint olyant, minden idegen elől ellehete zárni, magában elégségesek voltak, midőn a kőbánya az ipar és kereskedés körében keletkezett vállalatok mezejévé lőn, s területét a szüntelen közlekedés elől elzárni nem lehet; midőn azon minden irányban különféle járatú emberek, s különösen a téglával, épületkövel, kőszénnel, árpával terhelt szekerek ezereknél kelnek át, hol

a téglakemenczék és serfőzdek ezernyi munkásai foylvást járnak kelnek, a sertések óránként hajtának idestova keresztül, hol a nagyszámra szaporodott iskolás gyermekek, vásár és ünnepnapokon pedig az ájtatoskodók hullámanak az iskola és kápolna felé: ily állapotban a drágán fizetett szállópásztorok sem a' közbátorság fentartására, sem arra többé nem elégségesek, hogy a' féktelenkedőktől más tulajdonát megőrizhessék, kiknek vakmerő megtámadásaik elől magok is gyakran futásban kénytelenek keresni a menekvést

Ily valóban siralmas helyzetében az önvédelemre szorúlt kőbányai birtokosoknak méltóztatott a Tekintetes Tanács a' birtokosság alulírt válaszmányát aziránti beleegyezésért felszólítani: hogy az elharapódzott betörések, rablások lehető elhárításaul, az éjjeli őrzőjárat erősítésére, mely végre felváltva mindig egy városi lovas kerülő van kirendelve, a' kőbányai hegymester és szállópásztorok is segédkezőleg járuljanak, igérve, miszerint a' mezei kapitányság a kőbányába fog maradandólag áthelyeztetni.

Bizton számítva alulírt válaszmány az iménti hatósági ígéret teljesítésére, ezen újabb áldozatot is meghozta, azóta hónapokon át a' kőbányai birtokosság által fizetett költséges szállópásztorok az állam, illetőleg községi feladat hatáskörébe tartozó közrendészeti felügyeletnek szolgálnak, a nélkül, hogy a' Tekintetes Tanács részéről tett ígéret teljesedésbe ment volna. Közeledik a szállóéres ideje, midőn a szállópásztorok legjobb akarat mellett sem fognak tehetni egyéb szolgálatot annál, hogy rendeltetésökhöz képest a szállók termését őrizzék.

Hivatkozva tehát a Tekintetes Tanács f.e. 12369/27 számú határozatára, midőn iménti körülményt fölterjeszteni bátorkodtunk, egyszersmind alázatosan könyörgünk: méltóztassék a mezei kapitányság útján akkép intézkedni, miszerint a kőbánya területén elharapódzott betörések, rablások, a különben is magán erszényükből fizetett szállópásztorok segélye nélkül is a mezei lovaskerülők által lehetőleg addig is, míg újabban lehet szerencsénk folyamodni miszerint valahára teljesítenék azon közóhajtáson alapuló anyiszor ismételve sürgetett kérelmünk, hogy a mezei kapitányság a József és Ferencvárosi alkapitányságtól elkülönítetvén a kőbányába helyezve állandó lakással legyen ellátva; mert már valóban azon szomorú állapotnak állunk küszöbén, hogy az állam és város békés polgára a Lich féle igazságszolgáltatásra [sic!] leszen utalva, s Magyarország Fővárosának határában a kőbánya vidéke személy és vagyon bátorság tekintetében az amerikai indusokkal népesített őserdők szomszédságához fog hasonlítani.

Midőn tehát fentebbi jelentésünket kegyesen tudomásul vétetni kérjük, minden tisztelettel maradunk a Tekintetes városi Tanácsnak alázatos szolgálói a kőbányai birtokosság válaszmánya: Rottenbiller Lipót,⁴⁹ Wenhardt János,⁵⁰ Havas Ignác,⁵¹ Seeger Ferenc,⁵² A. Dreher,⁵³ Barber Klussemann,⁵⁴ Kajár Sándor,⁵⁵ Primayer János,⁵⁶ Vimmer A.,⁵⁷ Vestermeyer József,⁵⁸ Schuster János,⁵⁹ Dr. ifj. Farkas Mihály.^{60,61}

Mindezek ellenére a mezei kapitányi tisztség- és feladatkör végleges lehatárolása az alkapitányétól csak később történhetett meg.

KERESZTES KÁROLY MEZEI KAPITÁNY

A pesti mezei rendőrség élén hosszú ideig (1848-tól 1870-ig) Keresztes Károly kapitány állt. Az ő működésének idejét nyugodtan nevezhetjük az intézmény „aranykorának”, hiszen ekkor vált el Pesten a mezei „részleg” a ferenc-külvárosi alkapitányságtól, áttéve székhelyét is a legtöbb elintézni való ügyet szolgáltató Kőbánya városrészbe. 1861 és 1870 között az általa a pesti tanács részére rendszeresen beküldött jelentések, beszámolók, kérvények pontosan ábrázolják nem csupán a szigorúan vett mezei rendőri feladatokat, hanem kiviláglik belőlük sok minden, a kor életviszonyait első kézből bemutató információ is.

Keresztes Károly mezei kapitány régi székely família leszármazottja volt, aki a *csík-bánfalvai* nemesi előnevet is viselhette.⁶² Atyafisága nagy része Erdélyben, illetve a Bánságban, Temesvár környékén élt, ő (*1. kép.*) azonban már Pesten lakott. Nemes

*1. Keresztes Károly,
pesti mezei kapitány.
Borsos és Doctor Fotóműterme,
Pest, 1863*

létére polgárjogot is szerzett 1836-ban – a pesti polgárkönyv bejegyzése szerint ekkor „városi tisztviselő” volt a foglalkozása.⁶³ Schmall Lajos adataiból ezt úgy pontosíthatjuk, hogy a harmincas években még fertálymesterként és írnokeként (*kancellista*) szolgálta a várost,⁶⁴ majd 1843-ban már a város hadnagyaként tisztelhettek a helyiek. Ez az előkelő cím azonban nagyon sok más feladatot is tartogatott a számára, ugyanakkor fő felelőssége – miként fertálymesterként is – a városba érkező katonák elszállásolásáról való gondoskodás volt. A számtalan intézkedni- és ellenőrizni való miatt panaszkodott is egy keveset munkáltatóinak, kérve, hogy legalább egy segédet továbbra is tarthasson, aki valamelyest enyhíti a rá rakott terheket.⁶⁵

1847-ben, amíg a pesti városvezetés a helytartótanáccsal „birkózott” az új, egyéb rendőri feladatoktól független mezei rendőrségi álláshelyért, Keresztes Károlyt ideiglenesen, vagyis a legközelebbi tisztújításokig megbízták a mezei kapitányi feladatokkal. Az addigi munkáját, vagyis a katonák elszállásolását Gozdsu Döme hivatali járulokra bízták, „nehogy [Keresztes] kettős hivataloskodása által a' mezei rendőrségi foglalatosságok kellőképeni ellátásában gátoltassék.”⁶⁶ Ám alig fél év alatt kiderült, hogy a mezei rendőri feladatok tetemesek, amiről maga Keresztes Károly tett jelentést a tanácsnak addigi működésével kapcsolatban: „(...) e' hivatalra ideiglenesen kineveztettem, és e' minőségben hivataloskodni kezdettem, folytonosan is tisztújításig hivataloskodtam, lovat tartottam, anélkül hogy ló tartás, és fizetésem fejében járó díjt a' város pénztárából, mint mezei kapitány húztam volna, mivel pedig lovat venni, 's tartani kénytelen valék, 's ez tetemes költségbe került, de illetékes fizetésem sem lévén, tulajdon vagyonom feláldozásával élnem kellett, és birói eljárásimért a' fen idézett törvény értelmében engem illető napidíjt, a' perlekedő felek által fizetendőket, azoknak vagyontalanságuk miatt nem is követelhettem, 's így elengedtem, ennél fogva alázatos kérésem oda terjed: méltóztatnék a' tisztelt tanács, mult 1847ik évi August 15ik napjától számítva, egész folyó 1848ik évi junius 16ikáig pótlólagos, ugy szinte mezei kapitánynak megválasztásom idejéről kezdve számítandó fizetésemet és két ló tartási illetéket, kegyesen meghatározni, és a' házi pénztárból leendő kifizettetését utalványozni. Egyszersmind a 3 ·/· alatt, a' hivatal segéd, illetőleg tollvivő kinvezését tanácsilag eszközölni, és hivatal szobát kijelelni kegyeskednék, anyival is inkább, minthogy napról napra szaporodó foglalatosságok tekintetéből, és a' felek kihallgatására hivatalos szoba, és tollvivő okvetlen szükséges.”⁶⁷ A tanács megvizsgálta a kérelmet, és helyállónak találta – néhány apró kiegészítéssel, mint például: „(...) miután a' folyamodó ezentúl is lovat magának tartani köteles lészen, mellyet az egy ló tartási illetékből eltarthat ugyan, de mivel czélszerű ingyeni istállót, valamint a' ló tisztításához megkívántató egyént nélkülözi, e' biztosság véleménye oda járul, hogy istálló pénz, ló tisztító egyén, 's ló romlási czim alatt a' már megengedett ló tartási illetéken kívül még egy ló tartási illeték a' folyamodónak megadassék.” Persze, azért a tanács nem minden tekintetben döntött gavallérosan, mivel Keresztes városhadnagyi járandóságát szépen levonták az ideiglenes mezei kapitányi poszton eltöltött időtartamból...

1848-ban aztán politikai változások következtek; Keresztes Károly csatlakozott a nemzetőrök sorába,⁶⁸ és a forradalmi kormány júniusi tisztújító ülésén mezei kapitánnyá választotta őt.⁶⁹ A szabadságharc viharos eseményei alatt egyébként a mezei rendőrség

fentebb körvonalazott tevékenységi köre plusz feladatokkal bővült, ugyanis a főváros 1849. májusi visszafoglalásakor ők gondoskodtak a harci cselekmények áldozatainak eltemetéséről is.⁷⁰ A katonai készség más téren is adott munkát a mezei rendőröknek, mert a keresztúri határban törendő lögyakorlatokról is ők értesítették az érintett területek birtokosait.⁷¹

A szabadságharc leverését követő önkényuralom viszont egy évtizedre megszüntette a városok önkormányzatiságát, így a pesti mezei rendőrség feladatait is a központosított rendőrség, (illetve részben a csendőrség) vette át. A helyzet csak az Októberi Diploma után változott meg, amikor is Pest újjáalakíthatta korábbi tanácsai szervezetét. Ez természetesen tisztújítást is jelentett: 1861-ben a városvezetés állás pályázatot írt ki a rendőrségben betöltendő posztokra. Ketten jelentkeztek mezei kapitánynak; a tanács újra az 1848 előtti időkben már bizonyított Keresztes Károlyt választotta meg.⁷² Ez a tisztség azonban nem egy független poszt volt, hanem pusztán a ferencvárosi alkapitány egyik feladata! Az ilyen megosztottság azonban előbb-utóbb mindkét feladatot ellehetetlenítette volna – ezt pontosan látta Keresztes Károly is, így mindent megtett azért, hogy a tanácsot rávegye egy valóban önálló mezei kapitányság megalakítására.⁷³

1864-ben hosszas küzdelemek árán végül sikerült elérni, hogy a mezei kapitány személye, és feladatköre önállósuljon a városi alkapitányságtól, és a feladatok közelébe, Kőbányára költözzön. A források szerint ugyanis Keresztes ekkor még az egykori Mészáros utcában⁷⁴ lakott.

A változásokhoz hozzátartozott még a legénység létszámkiegészítése, amelyre Pest városa természetesen pályázatot hirdetett meg. Ahogyan a korábbi állásokra jelentkezők esetében is megfigyelhető volt, a mostani kilenc jelölt mindegyikének volt már katonai vagy városi rendőrségi, azaz szakmai tapasztalata – ami újdonság viszont, hogy több nyelven beszéltek, valamint már mindegyikük tudott írni-olvasni.⁷⁵ A mezei rendőrség létszáma így tizenhét főre „duzzadt”; ebből egy fő maga a kapitány, egy fő Mandák Pál, mezei biztos (a kapitány helyettese), a többiek lovas kerülők. Az új szervezetben a csőszöket (tizenegy fő) is feleskették hivatalukra.⁷⁶

A mezei kapitányság elhelyezése Kőbányán nem csupán egy elvi döntést jelentett, hanem komoly pénzügyi ráfordítást is, hiszen ez az intézmény nem rendelkezett épületekkel e területen. Léteztek ugyan addig is csőszházak Kőbányán – egy kisebb például a (Külső) Jászberényi úton,⁷⁷ egy másik, az úgynevezett „főcsőszház” pedig Óhegy legmagasabb pontján. Igen, ez utóbbi az 1844-ben épült, és régóta műemlékként védett *Csőstorony*,⁷⁸ amely Kőbánya mai címerébe is bekerült.⁷⁹

A kapitányság számára azonban szükség volt egy „főhadiszállásra”, amely ráadásul – lehetőség szerint – a központban állna, hogy onnan könnyen elérhetőek legyenek a különböző irányban fekvő külterületek, de a város belső részei is. A Liget-telek, amely a nagyszabású „második Városliget”-konceptió bukásával végül a város által visszavásárolt, majd felparcellázva árverezésre bocsájtott terület volt, pont alkalmasnak látszott e célra.⁸⁰

Itt kapott helyet a kapitányi iroda és szállás, valamint nem messze tőle a lovas kerülők „tanyája” is. Az épületbe bútorzatot a katonai raktárból biztosítottak.⁸¹ Az új állomáshely azonban még nem állt készen teljesen: „*Miután a' Pest városi mezei kapitányság folyó évi september 24én a' József-ferencz városi alkapitányságtól elválasztatván, Kőbányába*

áthelyeztetett, a' kapitánysági hivatal is felszereltetvén, a' téli fűtésre nézve azonban még ez ideig intézkedés nem eszközöltetett.

A mezei kapitánysági hivatal a' parkban, ugy szinte az őrház a' Jászberényi út mellett magánosan, 's így a' közel bekövetkező téli zordon idő viszontagságainak leginkább kitéve, minden egyéb más épülettől fedezetlenül állnak.

A hivatal helyiségben, nevezetesen a' két hivatal szobában 2. az inspectios szobában 1. sz őrszobában 1. a' börtön helyiségekben 2. és a' hivatal szolgálai szobában 1. – továbbá a' már említett őrházban, hol a' tüzi fecskendő, és mezei lovas kerülő őrségi istállók állnak szinte 2. s így mind össze 9. öntött vas kályhák fűtendők.

A Tekintetes Tanácsnak kegyes figyelmébe ajánlani bátor ezen mezei kapitányi hivatal miszerint előbb a' Pest József-ferencz városi al- és ezzel egy helyütt kapcsolt mezei kapitányi hivatali heliségben az egész télre hol csak 5. kályha fűttetett 8. öl tüzi fa mennyiség utalványoztatott, most pedig csak egyedül e kapitányi helyiségben (kilencz) öntött vaskályhák léteznek aránylag is nagyobb mennyiségű tüzi fa lenne kegyesen utalványoztatandó.⁸²

Ami az épület műszaki állapotát illeti: természetesen a kapitányi állomáshelyet sem kerülte el az állagromlás, ami a karbantartás hiánya miatt a szükségesnél hamarabb, és nagyobb mértékben bekövetkezett. Keresztes Károly jelentéseiből ez is kiviláglik: „A mezei kapitányi hivatal felügyeleti szobája, őrszoba, és két börtön, valamint az istálló 1964dik év óta kimeszelve nem vólt, az istálló padlózat pedig meg rohadván, kijavítást igényel (...).⁸³ Máskor a kút romlott el, melynek elkorhadt facsövei helyett új, vasból készült szerelvényeket kellett csináltatni. A városi kútmester által ajánlott 100 Ft-os árat a tanács nem fogadta el, ezért egy helybéli iparost bíztak meg a feladattal, aki 70 Ft-ért el is vállalta.⁸⁴

Azonban a teendők sokasodásával egyre égetőbb szükség lett a mezei kapitányi állandó jelenlétére Kőbányán, de a meglévő szolgálati helyiségek nem voltak alkalmasak arra, hogy Keresztes Károly maga is (családostul) ott lakhasson: „A mezei kapitányság hivatalos helyisége a' kőbányába helyezettvén át, és a' kültelki rendészet érdekében (...) mulhatatlanul szükséges, hogy a' mezei kapitány állandóan a' kőbányán tartson lakást, mivel azonban ezen kötelezettségét a' mezei kapitányra méltányosan csak úgy lehet kimondani, ha ő a' várostól természetbeni lakást vagy lakbért nyerne, erre alkalmass helyiséggel azonban a' város jelenleg nem rendelkezik, a' bizottmány indítványozza, hogy a' mezei kapitányi hivatal számára egy oly épület állíttassék fel, melyben a' kapitány is megfelelő lakással birjon, addig pesig míg az épület elkészül, a' mezei kapitánynak évi 300 ft szálláspénz oly módon szavaztassék meg, hogy f.é. Szt Mihály napjától kezdve okvetlenül a' kőbányába helyezze át lakását.⁸⁵

Az indítvány hatására Keresztes Károly végül is (csongrádi) Forgó István üveggyáros egyik kőbánya-központi házában telepedett meg,⁸⁶ de a mezei kapitányi lakásról több elképzelés is felmerült még a későbbiekben is.

Nézzük meg azonban közelebbről, hogy miként is folyt a kapitány irányítása alatt a mezei rendőrség élete! Természetesen gyakran kellett a város határában esett károkról jelentést tenniük, de – amint arra már céloztam korábban – például Kőbánya fejlett ipara miatt számos olyan esemény is Keresztesék látóterébe került, ami más jellegű rendőri feladatot adott nekik. A típusokat csoportosítva, néhány példával illusztrálva szeretném bemutatni, hogy miként is működött a mezei kapitányság Pesten az 1860-as években!

A leggyakoribbak természetesen a klasszikus mezei káresetek voltak. A kaszálókon gyakran fenyegetett a tűzkár, hiszen a nyílt, széljárta mezőkön felhalmozott, száraz széna vagy szalma könnyen meggyulladhatott, és a nyári szárazságban pillanatok alatt tovaterjedhetett. „(...) *Folyó hó Junius 30án délelőtti 11 óra tájban Holzspach Paskál malmi molnár, haszonbéri réjtjén egy boglya széna, mintegy 20 ft. Értékben meggyulladt, és elégett, söt egy holdnyi, a' kaszált rétről, – a' tűznek további terjedése azonban, a' segítségre jött molnárok által megakadályoztatott – Miután az általános gyanú az ürge fogdosokra háromlott, e' végből azok kitiktása, a' mezei kerülőknek szigorúan meghagyatott.*

Továbbá *Folyó Julius Ién Tüköri Sándor serháztulajdonosnak, a' Rákoson lévő földbirtokán, közel a' bécsi vasutvonálhoz, délutáni 6 óra tájban, egy körülbelől 500–600 szekérre való ganaj kazal, 1000–1500 ft értékben, meggyulladt. Nehogy ezen tűz által, a' közel lévő tarlok, rajta lévő búza keresztekkel, vagy netán a' nagy szárazság miatt a' rétek is meggyulladjon, a' mezei kapitányság a' helyszínén rögtön akként intézkedett, hogy munkások által, az égő ganaj kazalra földet hányatott, 's mind addig szigorú őrizet alatt tartatta, (-egy éjjelen át:) míg más nap korán reggel Tüköri Sándor úr maga, 20 napszámossal, több vízholdó szekerekkel, és oltoszerekkel ellátva, a' vészhelyen megjelent, 's reggeltől estig a' fáradhatlan munkálkodásuknak sikerült, nagy mennyiségű földreahányás, és locsolás által, a' tüzet elfojtani, és a' környék beli szomszédokat, minden további veszélytől megmenteni. E' tűznek mikénti kigyulladására, a' helyszínén tett vizgálat nyomán, nem szántsándékos gonosz akaratból, hanem vigyázatlan pipázás által történhetett, mit Balla István közelében dolgozott 8 pár aratói is, tanúsítanak, (...) végre Julius 3án este 9 orakkor kőbányán az ugy nevezett bécsi téglavetőn Drásche Henrik úr tulajdonán, egy téglá égető kemenczenek a' teteje kigyulladt, és annak deszka födélzete végkép elégett – Barber serházából megjelent tűzifecskendő közreműködése által, a' tűznek további terjedése megakadályoztatott.”⁸⁷*

A szándékos károkozásra is volt példa: „*Kilinger János kőműves legény, lakik Zsák utca 31 sz.a. f.é. Február 6án a' kültelken elkövetett fiatal agácza rongálása alkalmával Mandák Pál mezei biztos által tetten kapatván, bekisértetett. Minek folytán Kilinger János az 1840ik évi IXik törvényczik 2 és 9ik § értelmében 5 forintpénzbírsággal a' szegény alapjára büntetett (...).*”⁸⁸

A mezei rendőrök gyakran a „falugazda” szerepét is ellátták, mivel többnyire ők intézkedtek az elszaporodott kártevők elleni lépések miatt is. Ez egyes vidékeken pusztító sáskajárást, vagy „*hőrcsök*”-inváziót⁸⁹ is jelenthetett, de Pesten is volt hasonló tapasztalat: „*A burgonya és kukoricza szárazon, és minden terményeken nagy mennyiségben apró zöld hernyók tapasztaltattak, melyek még a' füveken is nagy*

pusztítást tettek; ma azonban már a' hűvesebb reggelek, és folyó hó 23án hajnalban esett záporesső után elpusztulni látszanak.”⁹⁰

Végül pedig egy olyan pédát mutatnék be, amelyik jellegéből adódóan csak az ipar és a mezőgazdaság polgári korban történő „találkozása” miatt merülhetett fel: „Hivatalos kötelességemnek ismerem feljelenteni, miszerint a' Pest losonczi vaspálya mozdony gépezete a' városi haszonbérelt földeken a' terményt tüzelő szikrái által meggyújtja, most legközelebb ismét f. julius 8.án délután a' rákosi rétek, és az érintett vas ut között Kernhofer háza irányában a' városi haszonbérelt szántóföldeken kereszturi biró Burger Mártonnak 4. kereszt, és Fülöpszki jánosnak egy kereszt rozs buzája a' vaspálya mozdony gépezete által meggyújtatván elégett, de rögtön érkezett mezei lovas kerülők, és az aratók segítségével a' tűz eloltatván az égés tovább terjedése meg gátoltatott; – továbbá tegnap az az folyó hó 10.én dél előtti 10. óra tajban a' Bárber és Kluzeman serfözde irányában a' Pest losonczi vas út melletti tulsó részen Bárber Ágoston urnak lekaszált zab takarmánya az érintett mozdony gépezete szikráitól meg gyuladt és néhány petrencze meg égett, azonban a tűz tovább terjedése a' gyűjtők által meg gátoltatott. Alázatos kérésem oda járul, miszerint ezen várostól haszonbérelt szántó földek ujabbi beosztása alkalmával a' városi mérnöki hivatal figyelmeztetnék, hogy a' Pest losonczi vasút mind két oldalán dülő út hagyassék, – a' Pest losonczi vaspálya igazgatóság pedig a' tűz által okozandó károk elhárítása tekintetéből értesitetnék. Egyébiránt ezen mezei kapitányság részéről, a' learatott gabonának a' vasuttol távolabb elhelyezése iránt az intézkedés megtétezt...”⁹¹

Úgyszintén gyakoriak voltak a lopások. Az alábbi, fordulatos nyomozás is kiválóan példázza, hogy a mezei rendőrség mennyire komolyan vette feladatát: „Kőbányai uj hegyen Gamperl Mária asszonynak sertés aklából e hó 18. és 19 közti éjel 5. disznót elloptak, sikerült azonban e mezei kapitányságnak ugya azon nap reggel 3. disznót az üllői vámon kívüli marha vásár téren mezei lovas kerülő Cseh József által – a' 4ik disznót pedig ugyan az nap délután 4. órakor kőbányán a' Szent Lőrinczi határ szélén, az Allam vas pálya 7ik sz. Örház közelében mezei lovas kerülő ifjabb Schleisz Ferencz által feltalálni, mely négy sertést Gámperl Maria asszony tulajdonosnőnek e mezei kapitányság vissza szolgáltatta – az 5. sertést pedig, a' marha vásár tér szélén lévő árokba az ismeretlen tolvaj leölvén, a' nyomán mezei biztos Mándák Pál egész a' Józsefvárosi árokszél Sárkány utczáig kutatván, mind ez ideig felnem találtathatott.”⁹²

A lopásnál súlyosabb bűncselekménynek számítottak a rablások. Ez már egy olyan kategória, amely egyértelműen csendőri/rendőri feladat, de Keresztes Károly és csapata gyakran kényszerült rablók után nyomozni is: „A' kerepesi úton, az accisszedőbodé {vámszedőbodé} irányában özvegy Bazár Márta, és Lengyel Verona Jászberényi zsiráruló kofák, Pap János Szecsői lakos kocsiján haza felé indultak, 2 hordó zsir, és 7 darab talpbörrel, – a' midőn 5–6 egyén által megtámadtattak, kocsijukról egy talpbört elrablottak, azzal a' gonosztevők elillantottak, kárvallottak pedig szekerekkel rögtön Pest felé vissza fordultak, hol a' vámnál lévő poroszló közbenjöttével Mezei biztos Mándák Pálnál megjelentek, kiis Schleisz ferencz kerülővel a' nyomozást rögtön megtette, de mindekkoráig a' gonosztevők nyomára nem juthattak. (...) A' már bjelentett fhó 12én este $\frac{3}{4}$) orakor a' kerepesi uton történt utonállási büntény elkövetőit, u.m. Komáromi Lajos, – Zahar János, máskép Czipszer, – Baki Gyula, –

és Kohutovits Jánost, (mind ismeretes tolvajok:) eme kapitányság biztossainak a' hétélfolyta alatt sikerült kinyomozni, és elfogatni, kik fhó 16án az elrablott talpbőrrel együtt, a' tekintetes fenytörvényszéknek átadattak, – az orgazdák Bahocsa Borbála csizmadia mesterné, és Gubek Julia korcsmárosné megnevezésével.”⁹³

A városrendészet kategóriájába tartoznak az engedély nélküli építkezésekkel kapcsolatos feljelentések: „Fuchs Károly mészáros mester a' polgár erdőcskében {pékerdöcske} lévő telkén, egy golyózópályát, annak végén egy mulató házikót deszkából zsindelel fedve, önkényt Busch János ács által felállított, azon jó reménység fejében, hogy kocsmái üzletét megnyeri, melyért folyamodványát már a' tekintetes tanácsnak bényújtotta. Ezen engedély nélküli építkezés rögtön betiltatott, és a' kebelbeli mérnöki hivatálnak fel is jelentetett.”⁹⁴ éppúgy, mint az utak, hidak, és úgy általában, a közlekedés zavartalanságát befolyásoló tényezők figyelése, jelentése, és a szükséges megoldások alkalmazása: „Mult héti észlelés tárgyában a Kültelken tapasztaltakról csupán azt vagyok bátor hivatalos tisztelettel jelenteni: hogy az egész pesti határ, lábnyi magasságú hóval borítva, a közelebbi zordon szél fuvatag által, a mezei dülő utak fél ölnyi magasságú hó miatt, járhatatlanná váltak.”⁹⁵

Hasonlóképpen a forgalomszabályozás is feladatkörükhöz tartozott: „A' kőbányai uton Pest, és kőbánya közt az igen élénk közlekedés tekintetéből két utmutató táblának felállítása okvetlen szükséges ily felirattal „balra hajts.” Magyar és német nyelven (...)”⁹⁶

Számtalan feladatot adott közegészség-felügyelet ellátása is. A mezei rendőrségnek jellemzően a háziállatokkal kapcsolatos betegségek, járványok miatt akadt intézkedési feladatuk. Ez lehetett a veszethez (,ebdüh”) fertőzött kutyák elkülönítése (ami e korban az állat azonnali lelövésével vagy agyonütésével járt), illetve a keleti marhavésszel fertőzött szarvasmarhák felderítése, elpusztítása, ügyelve arra, hogy húsuk ne kerülhessen forgalomba. Mivel az 1860-as években tetőzött Magyarországon ez a járvány, a „feketevágások” elleni védekezés sok energiát követelt a mezei rendőrségtől is: „F.é. Noveber 24én Mandák Pál mezei biztos nyomára jött, hogy a' kültelki púskatorony mögötti Wahlkampf fele villában, melynek felügyelete Michalek Josef napszamosra van bízva, egy fekete szörű tehén, titkos levágásra hajtattott. A' tett nyomozásokból kiderült: hogy ezen tehenet Novák Antal iparmészáros, lakik terez városi Rózsa utca 14sz. a., hol mészárszéke is van, saját vallomása szerint öreg Péter István Palotai lakostól 20ftért megvette, és Panák Mihály szinte Palotai lakossal, a' mondott helyre hajtatta, az ide /- alá mellékelt 1861ik November 8án Palotán kiállított elavult marha paszússal; – oly czélből, hogy azt levágolja, és székében kimérhesse. Miután Rákos Palotán a' dühöngő keleti marhavész miatt, a' szarvas marhák kihajtása, a' Nagyméltóságú Magyar Kir. Helytartótanács fenálló k. intézvénye szerint szigorúan tiltatik, és daczára ennek Novák Antal a' tehenet Palotán megvette, éjjel a' pesti határban titkossan hajtatta, azt orvosi vizsgálat nélkül levágnatni szándékozott, – van szerencsém Novák Antalt szigorú megfenyítés végett, a' tekintetes Tanácsnak bėjelenteni, azon megjegyzéssel, hogy a' kérdéses tehén fhó 24–25ik közti éjjel megdöglött, a' mezei kapitányság által a' hóhérhoz szállítván, hól városi állatorvos Höchl János vizsgálata folytán, kifejlődött marhavészben hullott el. Péter István Rákosi lakostól pedig, az eladott tehén 20ft árából, nála még elköltött 2ft hiányával lévő 18ftot, az az tizenennyolcz forint ószt. értb. Letartóztatván, ezennel a' tekintetes Tanácsnak további intézkedés végett bémutatattatik;

– miről a' tekitetes Vármegye hasonló esetek meggátlása, és a' fennevezett Palotai lakosok megfenyítése végett megkeresendő lenne.⁷⁹⁷

A halálesetek kivizsgálása ismét egy olyan feladat, amely klasszikusan a rendőrséghez tartozna, de a helyszín, vagyis a kültetületek miatt a mezei kapitányságnak kellett intézkednie. A legkülönbözőbb halálozási okokkal találkozni az iratokban: természetes halál, baleset, öngyilkosság, netán gyilkosság által bekövetkezett... Egy öngyilkos esete például egyenesen rendészeti következményei miatt érdekes: „„Palotai születés Bajcsi Dudás János napszámos, újpesten magát felakasztván, miután az eltemetés megtagadatot, a' hullát a pesti határban a' 96 és 97 számú határkö között egy ölnyire ben a' pesti területen, a' fasor közé ásatták el. Miután a' nevezett öngyilkos újpesti lakos volt, és ugyan ott akasztotta felmagát, kit az ottani köztemetőben eltakarítani nem engedték, annyival kevésbé volt szabad a' pesti határban elásni; ennél fogva hivatalos tisztelettel kérem a' tekitetes Tanácsot, méltóztatnék tekintetes Pestmegye Hatóságát az iránt értesíteni, és a' hullának pesti határból leendő eltávolítása végett megkeresni.”⁷⁹⁸

Néhány példát azért emelnék ki, mert túlmutat a korban „szokásos” vízbefűt, vagy részegen megfagyott szerencsétleneken, mert a halál körülményei Kőbánya iparosodásával kapcsolatosak, hiszen az ipari környezet számtalan veszélyforrást rejtett a gondatlan személyek számára: „Fhó 18án éjjel Ringeiszt Márton, Dreher sörházi éjjeliőr, egy ottani 4–5 öl mélységű gödör mellett haladván el, a' föld vele együtt lezúhant, 's annyira megsértette magát, hogy szóvalannúl a kórházba kellett szállítani. Miután rövid idő alatt, a' kőbányán lévő mélyedésekben leesés által 2 egyén életét veszté, jelen eset szintén a' közel halált okozhatta volna, alázatos véleményem szerint, minden e' féle mélységek, ha közvetlenül út sem vezetne el mellettük, – az illető tulajdonosok kórláttali bekerítésre, tanácsilag szigorúan kötelezendők volnának.”⁷⁹⁹

Vagy: „A' kőbányán Drasche féle téglagyárában, a' 9ik számú égő kemencze tetején, egy ismeretlen hulla találtatván, a' helyszínen tett hivatalos vizsgálatból kideerült: hogy az ismeretlen egyén, egy vasúti munkás lehetett, ki hihetőleg melegezni lopodzott fel, a' tegla égető kemenczére, hól elaludt, és a füstben megfulladt.”⁸⁰⁰

Maga az iparterületeken való munka is hordozott veszélyforrásokat: „Bejelentvén, miszerint Dreher Antal kőbányai sörház pincze építésénél, tegnap d.u. 4 órakor Haut Josef kötörönek egy kö fejére zuhanván, – rögtön meghalt. A mezei kapitányság részéről a' vizsgálat a' helyszínén megtétetvén, tapasztaltatott: hogy Dreher féle sörház terjedelmes udvara alatt, hól pinczék készülnek, abból az apró kövek, és köpór (:schitt:) az udvarra 5 egyenlő kút alakú nyílásón ló által húzatik fel, – minden ily lyúknál az üregben van egy munkás, ki a' köveket egy vödörben berakja; – kettő pedig a' földszínen van alkalmazva, kik a' felhúzott köveket átvesszik, és a' vödörből kiűritik. Az egyik ily lyúknál a' pinczében volt Haut Josef Promontori lakos, 32 éves, RC. nőtlen, kötörő napszámos alkalmazva, ki már több hét óta ott dolgozott, és tegnap d. u. 4 órakor, az óttani rendszabályok ellenére, a' vödört annyira megrakta, hogy a' midőn az felhúzatott, egy 15–20 font nehézségű kő, már a' feöldszinhez közel 8 öl magasságról a' vödörből lezúhant, fejére esett, és rögtöni halálat okozta. Ebből, valamint Flek Márton mint e' munkák vezénylője, valamint Szeleczy István, és Reisz Antal jelen volt kötörök

102. f.

Pest városi Mezei Kapitányától

Kagyságos Főpolgármester ur!

A közel múlt heti keltelti értelet iránt van ferenesem
hivatalos líptelellet jelenteni, miszerint semmi
érteletű tárgy magán élő nem adta.

Pest. követségén 1865. január 15

á Mezei Kapitány

Keresztes Károly

2. Keresztes Károly, pesti mezei kapitány egyik saját kezű jelentése (1865)
BFL IV.1303.f. X. 4/1865.

vallomásaiból világosan kiderült, hogy Haút Josef szerencsétlen halála, egyedül egy maga gondatlan vigyázatlanságának tulajdonítható, – mit a' tekintetes Tanácsnak azzal van szerencsém hivatalos tisztelettel bejelenteni, hogy a' hulla azonnal a' serház igazgató által a' Sz. Rokus kórházba szállítattott.”¹⁰¹

Végül pedig álljon itt egy olyan szerencsétlenség, amelynek részletes leírásából kiváló információkhoz juthatunk a kor mentalitásáról, hétköznapi életkörülményeiről is: „Rábel Károly Pesti születés 35. éves RomC. Nős. 3. gyermek attya kőmives legény – új Pesti lakós – kőbányán Bárber és Kluzeman serfőződe épületénél dolgozván, folyó évi január 16án estve 7. és 8. óra között a' Dolenszkiféle régi serházba a' fütési csövek bevakolása végett ment, – de éppen akkor a' kéményseprő munka bevégeztéig halasztani kénytelenített, addig tehát a' Bárber és Kluzeman serfőzőház korcsmájába vacsorálni vissza ment, a' hol is a' vacsorához 2. meszel bort, és utána 3. xr. Áru pálinkát ivott, azután onnét eltávozván a' Dolenszkiféle régi sörházba kőműves munkáját végzendő utnak indult, a' nagy szél, havazási fürgeteg okozhatta, hogy utjában elcsuszva a' meredekbe leesett, és halva találtatott, – azon üres telek a' honnét a' meredek mintegy 6. ölmélységű Réthli János tulajdona, a' hol sem gyalogut, sem bár minémű közlekedési ut sem vezet, sőt a' tulajdonos is, saját telkére csupán a' szomszédok telkén kénytelenítetik jutni. Bárber és Kluzeman kőbányai sörfőződe igazgatója Waltersdorfer Vilmos úr, kinél a' boldogult Rábel Károly mint kőmives legény dolgozott, állítása szerint ötet iszákosnak, részegesnek nyilvánította, és mint ilyen hihetőleg ön maga részegsége, és senki más okozhatta szerencsétlen halálát.”¹⁰²

Olykor, nagyon ritkán pedig csupán ennyi állt az aktuális jelentésben: „Nagyságos főpolgármester úr! A közel mult heti kültelki észlelés iránt van szerencsém hivatalos tisztelettel jelenteni, miszerint semmi észlelési tárgy magát elő nem adta. Pest, kőbányán 1865. január 15. A' Mezei kapitány, Keresztes Károly” (2. kép)¹⁰³

Valahogy így működött tehát a mezei rendőrség Kőbányán, az 1860-as években, Keresztes Károly irányítása alatt. A forrásokból kiolvasható az a rendre való törekvés, hivatástudat, ami a kapitányt motiválta abban, hogy feladatkörét pontosan ellássa, és „rend legyen a periférián”.

Jóllehet, Keresztes Károly hivatalos működése alapján karakteréről is kiderül ez-az, magánéletéről hiányosabbak ismereteink. A polgárjog elnyerésekor (1836) még nőtlen volt, de később feleségül vette Jozefát, egyik munkatársának, Feigl Antalnak a leányát, akitől több gyermeke is született. Fiai katonai, vagy legalábbis tisztviselői pályára léptek. Egyik leányát, Keresztes Annát 1883-ban feleségül vette pálfalvi Bíró Antal, erzsébetvárosi kerületi jegyző.¹⁰⁴

Az általa végzett munka természete alapján Keresztesről egy szabad ég alatt („jó levegőn”) élő férfit képzelhetünk el, aki inkább gyakorlatias, mint „hivatali” életvitelt folytatott. Ennek ellenére egy róla fennmaradt fénykép hivatali egyenruhában, irodai környezetben, könyvvel a kezében ábrázolja őt.¹⁰⁵ A fotón csizmája, valamint elszántságot tükröző tekintete hitelesen tanúskodik szikár életéről – a könyvek pedig kicsit furcsán hatnak egy mezei kapitány kezében.

Pedig Keresztes Károly tanult embernek számított, hiszen „okleveles hites ügyvéd” volt, aki a „magyar, német, latin és tót nyelvekben jártas” – mint ahogyan az a kapitányi posztra való jelentkezésében állt. Ennélfogva az úri/értelmiségi társadalmi rétegben

szokásos jelenségek nem hiányoztak az ő életéből sem. Így például rendes tagja volt a Pest-Józsefvárosi Kisdedóvó Intézetnek, és a sajtóban megjelent beszámolók alapján ő is többször adakozott jótékony célra.¹⁰⁶ A természettudományok – talán munkájának köszönhetően is – jobban érdekelhették, mivel előfizetett Palugyai Imre magyarországi vármegyéket bemutató könyveire, egy alkalommal pedig megemlíti őt, amint adományozót, aki a Nemzeti Múzeum gyűjteményét „*I vadkácsával*” növelte.¹⁰⁷

Az uralkodó nevezetes pesti látogatása¹⁰⁸ alkalmával rendezett díszes fogadtatásban is részt vett: „*A megérkezés napján, azaz dec. 12-én Pest város területe határán, hol a vasút mellett díszes árbocfák felállítvák, a mezei kapitány a városi kerülökkel foglal helyet*”.¹⁰⁹

A csószök irányítása elképzelhetőleg nem emelte a kapitányt a társasági élet központi figurájává – mindenestre talán nem csak hivatali pozíciójának volt köszönhető, hogy több nevezetes eseményen fontos szerepet játszott. Így például 1868-ban, a kőbányai lóvasút-vonal felavatására rendezett ünnepségen is, amelyet a korabeli tudósításokból hosszabban idézek, mivel a szöveg egyszemélyes kiváló korfestő hatású:

„*E hó 25. délutánján hat csinosan feldíszített kocsi várt a meghívott vendégekre, s pontban 3 ó. 40. p., kiindult Kőbánya felé, nagyon szép társasággal. Képviselve volt ott a társulaton kívül a városi hatóság, a városi képviselőség, az irodalom. Jelen volt Hollán Ernő államtitkár úr¹¹⁰ is és Ribáry tanácsos úr¹¹¹. Minden fennakadás nélkül gyorsan haladtak a kocsik egész Kőbányáig, ahol fehérbe öltözött leányok és a lakosság éljenezve fogadták az érkezőket. Innen mozsarak durrogása között haladtunk tovább a végállomásig, mely a hajdani Onhaiser-féle villánál van, melyet csinos park vesz körül. A villa előtt elterülő zöld gyepen gazdagon rakott asztal várt az érkezőkre. Természetesen nem hiányzott a pestiek által ismert kőbányai bor s a szint oly jó hírben álló kőbányai sör. (...) Sok dugaszai pattogni kezdettek, s toastok sora is kezdetét vette. Először Keresztes mezei kapitány emelt szót, s utána Simon Florent,¹¹² Steiger,¹¹³ Csernátoni,¹¹⁴ Királyi Pál,¹¹⁵ Tavasz¹¹⁶, Jelinek Mór.¹¹⁷ (...) Legyen szabad megragadnunk az alkalmat itt még néhány szót szólnunk ezen szép jövővel bíró vállalatról, mely bizonyára nagy mérvben fogja emelni Kőbányát, s a könnyebb közlekedés által egy szép mulatóhellyel ajándékozta meg a fővárost. (...) A vonat a közönség részére f. hó 26-án nyitattott meg. Egyelőre 30 kocsi van használatra kijelölve, s 186 ló rendelkezésre állítva, mi lehetővé teszi minden késlekedés kikerülését.*”¹¹⁸

Keresztes Károly 1870-ben mondott le hivataláról, és nyugdíjba vonult. Sok pihe- néésre azonban nem maradt ideje, mert alig egy év múlva elhunyt.¹¹⁹ A lapok ezt rendre leközlötték a gyász hírek között: „*Keresztes Károly, nyugalmazott pestvárosi mezei kapitány, tegnapelőtt d. u. Kőbányán, ahol lakott, 64 éves korában, hosszabb betegeskedés után meghalt. A boldogult közel 40 évet töltött Pest város szolgálatában.*”¹²⁰

Utódlására még abban az évben állás pályázatot írt ki Pest város tanácsa,¹²¹ amelyre négyen adták be jelentkezésüket: dr. Szarvasy József, fővárosi törvényszéki ügyész; Román Román ügyvéd; Riffel Károly és Arky Mihály városi hivatalnokok.

A kiválasztás során végül a szokatlan nevű Román Román nyerte el a tisztséget.¹²² Nem tudni, hogy neki volt-e már tapasztalata a rendészeti munkával (különösen a mezei kapitány teendőivel), de az biztos, hogy nem képviselte hivatalát oly eredményességgel, mint elődje: „*Pest városának július 25-én közgyűlése volt, melyet du. 5 órakor Kada*

alpolgármester megnyitván, Simon Flórent azon hanyagság miatt szólal ismételve fel, mely az ürülékek elhelyezése tekintetében a kültelken tapasztalható. Felvilágosítást kér az iránt, mikor fog intézkedés történni ez iránt a mezei kapitányság részéről s miután szóló személyesen győződött meg arról, hogy múltkori felszólalása daczára az ürülékek elhelyezéséről még mindig nem történt gondoskodás, az illető mezei kapitányt hanyag eljárásáért elbocsáttatni kéri.”¹²³

Az mindenesetre valószínű, hogy a városegyesítés, amelynek során – az eredeti tervek ellenére, de a lakosság szándéka szerint¹²⁴ – Kőbánya Budapest X. kerületévé vált, többletmunkát okozott a mezei kapitányságnak is.

A MEZEI RENDŐRSÉG UTÓÉLETE

A kiegyezés politikai vívmányainak megszilárdulása a mezei rendőri feladatok elkerülhetetlen átrendeződését is magával hozta. Az abszolutista uralom elmúltával a közigazgatás a központi kormányzatszervek helyett immár ismét a negyvennyolcas alapokon újjáépített minisztériumok felelősségébe tartozott.

A Magyarország helyreállított (Erdéllyel és Horvátországgal egyesített) területét szabályzó törvényhatósági- és községi törvények, valamint a Budapestet létrehozó, és egyben a főváros kiemelt helyzetét erősítő városegyesítés kialakították (illetve részben csak helyreállították) az ország korszerű, polgári önkormányzatát. A mezei rendőrség intézményi felügyelete az elsőfokú bíróságokról szóló törvény alapján a megszűnő városi bíraskodás helyett az újonnan alakított járásbíróságokhoz került, azonban az új rendszerben is megmaradt a helyi közigazgatás fenntartásában, vagyis a városi, illetve megyei fennhatóság alárendeltségében.¹²⁵ Mégpedig annál is inkább, mivel például a mezei rendőri feladatok Budapest székesfővárossá válásával sem szűntek meg. Ezt jól illusztrálja az alábbi felismerés is, amely alig egy évvel a egyesítést követően tárgyalt a fővárosi közgyűlés: „Miatán a mezei kerülők a fővárosi hatóság által az államnak csak tévedésből adattak át, amennyiben ezek nem annyira rendőri, mint inkább csak közigazgatási ügyek végrehajtására használtattak, s mivel a főváros határának nagy kiterjedtsége folytán, s különösen a városi vagyon feletti őrködés, a kültelki adó és egyéb ügyekbeni kézbesítések, mezei károsítások meggátlása, a haszonbéres földek, továbbá a marha- és lóvásárok feletti felügyelet végett a fővárosnak mezei lovas kerülőkre okvetlen szüksége levén, ezen indokból, s tekintve, hogy a cs. k. rendőrség idejében is a mezei lovas kerülők a város szolgálatában hagyattak, megkeresendő a m. kir. belügyminiszter úr, hogy a rendőrséggel együtt átvett mezei lovas kerülőket a főváros részére visszaszolgáltasson szíveskedjék; vagy, amennyiben az a rendőri szolgálat érdekében teljesíthető nem lenne és ezen okból külön városi kerülőknek alkalmazása válnék szükségessé, a fővárosnak ilyképp felmerülő rendkívüli költségének megtérítéséül az átvett mezei lovas kerülők fenntartási (quotáját) járulékát a főváros javára levonásba hozni méltóztatásék”¹²⁶

A székesfővárosi rendőrség felállításával a budapesti külterületek őrzése is ezen szervezethez került.¹²⁷ A részletek szabályozatlansága miatt azonban a végrehajtás hatásköri problémákkal járt – ennek ellenére a mezei rendőrség feladatainak törvényi

szintű újratervezésére csupán 1894-re realizálódott. Ekkortól azonban ismét a községek feladatává vált a külterületeken történt káresetek kezelése; jogkörük bővülése miatt a továbbiakban *mezőőrség* névvel illették.¹²⁸ Természetesen a 20. században sem halt ki az intézmény, hiába javult – legalábbis ilyen téren – a közbiztonság, hiszen amíg léteznek mezőgazdasági területek, addig ezek ellenőrzését is meg kell oldani. A király nélküli királyság időszakában továbbra is a csendőrök, illetve a rendőrök feladata volt a külterületek rendfenntartása, majd a szocialista rezsim az államrendőrség alá helyezte a területet. Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltás sok közigazgatási módosítást eredményezett, így az önkormányzatiság újbóli felértékelését, ami a helyi szinten szervezett, a helyi vezetés által fenntartott mezőőri szolgálatokkal¹²⁹ segítette a továbbra is állami rendőri hatáskörbe tartozó mezei rendőri feladatok hatékonyabb elvégzését.¹³⁰ Ezekhez olykor civil szerveződésű egyesületek (polgárőrség, természetvédelmi csoportok, stb.) is csatlakoznak.

VÉGSZÓ

Dolgozatom végén pár szóban szeretném összefoglalni a mezei rendőrség intézményének kutatása során tett észrevételeimet. A Bevezetőben említett nehézségeket, amelyek miatt a téma kutatása eddig nem vonzott sokakat, magam is megtapasztaltam, bár úgy vélem, hogy inkább túlon túl bőséges a mezei rendőrségről szóló anyag, ami egyfelől nagyon megkönnyíti, másfelől viszont alaposan megnehezíti a feltáró munkát. Bár a források fellelhetősége sokszor esetleges, több szálon futó kutatással előteremthetők a szükséges információk.

Úgy vélem, hogy a mezei rendőrség a magyar közigazgatás történetének egy olyan, szerfölött érdekes területe, amely megérdemelné a bővebb figyelmet, hiszen vizsgálatát több tudományterület irányából is meg lehet közelíteni. Az ilyen, interdiszciplináris módon kiterjesztett kutatásokban rejltő lehetőségeket igyekeztem jelen dolgozatomban a magam által szűkre szabott tér- és időbeli dimenzióban is érzékeltetni. Reményeim szerint csekély mértékben a téma mindegyik aspektusát érintettem, így ez által talán képes voltam egy átfogó, nem csupán hivataltörténet-jellegű képet nyújtani a mezei rendőrség méltatlanul elhanyagolt, ám nagyon is érdekes működéséről.

JEGYZETEK

1. Jelen tanulmány diplomamunkám (ELTE BTK, 2019) rövidített változata, így rögtön itt szeretnék köszönetet mondani hasznos tanácsaiért Dobszay Tamásnak és Melkovics Tamásnak (ELTE BTK), valamint Sipos Andrásnak, Horváth J. Andrásnak és Nagy Jánosnak (BFL).

2. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84000009.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei/%3Fpagenum%3D27> .Net.Jogtár.hu. (korábban Ezer Év Törvényei. Utolsó letöltés: 2020.02.19.) A téma érthetően eddig elsősorban a rendőrség történetét feldolgozó kutatók érdeklődését keltette fel, ám többnyire ezek a munkák is csak marginálisan említik az intézményt (*Dorning 1922, Kollár 1995, Parádi 1996*). A mezei rendőrségi feladatokat, illetve ennek szervezetét ugyan több megyei levéltári kiadvány is

tárgyalja különböző tanulmányaiban – de többnyire röviden, csupán, mint egy adott megye vagy város egy-egy közigazgatási elemét említve (Nagy S. 1966, Kállay 1989, Kujbusné Mecsei 2003). A rendőrség– vagy közigazgatástörténet bemutatásán túl is inkább csak a téma jogantropológiai aspektusa került a további kutatók látóterébe (Récsi 1861, Mezey 1996, László 2008, Koi 2013).

4. László 2008. 46. Bár az ítéletekhez már a 18. században kötelező volt indoklást is fűzni, ez sokszor kimerült hektikusan felhozott törvényekre (Szent Istvántól a Hármaskönyvig) való hivatkozásokban. Kállay 1996, 138.

5. Parádi 1996, 45.

6. László 2008, 47.

7. A diétán Deák Ferenc is felszólalt annak érdekében, hogy a mezei rendőrségi törvény hatálya minden státuszú személyre vonatkozzon. Kónyi 1882, I. kötet, 354.

8. A testi fenytés kérdéséről egyébként élénk vita folyt a diétán. Konkoli Thege 1847, II. kötet, 161.

9. László 2008, 47.

10. László 2008. 48. A szóbeli per természetesen sok visszaélésre nyújtott lehetőséget, de a 19. században – gyorsasága, illetve a bíróságok tehermentesítése miatt is – gyakran alkalmaztak sommás eljárásokat. Kállay 1996, 100.

11. A reformkorban már gyakran használták a Pest-Buda, vagy éppen a Budapest elnevezéseket is, így vetítve előre a létező társadalmi igényt a két város formális összekapcsolására. Ságvári 1973, 35, Török 1938, 51. Ennek egyenes következményeként 1849-ben a Szemere-kormány rendeletben egyesítette a dunaparti ikervárosokat. Wildner 1937, 183. A forrást közli: Czaga – Jancsó 1998, 218–219. – Más kérdés, hogy ez gyakorlatilag nem sokat számított, és továbbra is fennállt Buda és Pest jogi különállása, egészen 1873-ig.

12. Bár a török kiűzése után a város számára újból kiadott uralkodói kiváltságlevél ismét *metropolis*nak, azaz fővárosnak nevezte Budát, a 18. század végéig ez inkább csak üres cím volt. Bácskai – Gyáni – Kubinyi 2000, 79.

13. A növekedést részletesen bemutatja: Bácskai 2007, II. kötet, 315.

14. Néhány útleírás a korból: Palugyay 1852. (kültelkek és területük részletes felsorolása: 339.); Hunfalvy 1859. (Pest növekedése: 68.).

15. Budapest Lexikon, 1993, 1259.

16. Másképpen *vonalarok*, a német *Linien-graben* után.

17. A város határa egyben vámhatárként is funkcionált – különösen a szabadságharcot követően. A vámhatár változásait lásd. Fabó 1996, 71–80.

18. Ilyen a Kerepesi-, a Kőbányai-, az Üllői- vagy a Soroksári út.

19. A statisztikus még 1871-ben is úgy írja le Kőbányát, mint „(...) *hol a nagyvárosi életnek már nyoma sem látható*”, ami talán túlzás, de 1840 körül a lakóházak milyensége, a terület beépítettsége szempontjából ez még valós kép lehetett. Kőrösy 1871, 54.

20. A legismertebbek az Ördögmalom és a Paskál voltak, a mai Angyalföldön, illetve Zuglóban.

21. Sok vita folyt arról, hogy vajon ez lehetett-e a híres Rákos mezeje, vagyis a középkori országgyűlések helyszíne? A diskurzus érveit részletesen ismerteti: Szalai 1970, 16–27.

22. Budapest Története 1975, 270–274.

23. Dausz Gyula lokálpatrióta felfogásában természetesen a régebbi eredet a valószínűbb, de Schmall Lajos kíméletlenebb módon csak az 1703-as privilégiumot tartja hitelesnek. Dausz 1913, 17–23. Mindenesetre az abszolutistakori népszámlálásokban Kőbánya városi kültelekként szerepelt. Kőrösy 1871, 11.

24. Már az oszmán uralom idejéről vannak feljegyzések arról, hogy Kőbányán követ kifejteteni csak a budai pasa engedélyével lehetett. *Dausz 1913*, 23.
25. A geológiai jellemzőkről részletesen: *Szalai 1970*, 11–16.
26. *Dausz 1913*, 30, *Szalai 1970*, 34.
27. A kőfejtés során a földfelszínt képező agyagot is kitermelték, amely így bőséges alapanyaggal látta el a téglavetőket (*Ziegelschlag*). *Kádár 2005*, 26.
28. *Bogdán 1973*, 320.
29. *Palasik 2000*, 35.
30. *Schams 1822*, 100.
31. *Budapest Története 1975*, 273.
32. *Dausz 1913*, 80.
33. A járványoktól való félelem miatt a Helytartótanács 1856-ban hivatalosan is elrendelte a szállások átköltöztetését. *Palasik 2000*, 21.
34. Dausz Gyula ugyan már 1913-ban a kőbányai sertéskereskedelem elmúltát vizionálta, de azért még a Horthy-korban is megmaradt belőle valami. *Fővárosi Közlöny*. 1936. november 17. 10. Mindenesetre tény, hogy a járvány, illetve a növekvő lakosság és egyéb ipar miatt ez az üzletág egyre jobban kiszorult Kőbányáról.
35. *Kenyeres – Sipos 1997*, 30.
36. BFL IV. 1202.h. 9566/1843.
37. A szakértők mindig is célszerűnek tartották, ha rendőri feladatokra katonai tapasztalatokkal rendelkező személyt alkalmaznak. *Rédey 1916*, 3–4.
38. A külföldi bevándorlók alkották Kőbánya lakosságának több mint 30%-át (és akkor még nem szóltunk a Magyarország területéről érkezett, de nem magyar anyanyelvűek csoportjáról). *Kőrösy 1871*, 19.
39. BFL IV.1202.c. 5832/1843.
40. BFL IV.1202.h. 14012/1847.
41. A városi alkalmazottaknak mind volt saját, „testre (vagyis hivatalra) szabott” eskümintája. BFL IV.1202.j. Nr. 72.
42. „(...) helyes rendőri szabályokat oly ingadozó alapon nem is lehet felállítani millyen a sz. k. városoknak, de különösen e városnak helyzete, mellynek kebelében 5 különféle hatóság létez (: névszerint a királyi táblai h. jegyzőkre nézve, a megyei nemességre, k. tudomány egyetemre a tanuló ifjuságra, katonai, a hadfiakra, és városi, a nem kiváltságos lakosokra nézve;) s mindaddig, míg e részben a' törvényhozó test v általános elveket nem alapítand meg, vagy Budapestre nézve külön rendőri törvényt nem alkotand, helyes szabályokat helyhatósági statutumok alakjában sem lehet kidolgozni.” BFL IV.1202.c. 9180/1847.
43. *Török 1938*, 21.
44. *Ernyes 2002.*, 87., 109.
45. 1850 szeptemberében Koller Ferenc pest-budai katonai kerületi biztos bekérte Walheim Ferenc, budai polgármestertől azon pandúrok és poroszlók jegyzékét, akiket alkalmasnak talál a csendőrséghez való beléptetésre (és nem melleleg, hajlandóak is erre!) BFL IV.1002.j. 3312/1850.
46. *Kollár 1995*, 162.
47. BFL IV.1313.f. 139/1861.
48. BFL IV.1303.f. I.309/1862. (különcsomó)
49. Rottenbiller Lipót (1806–1870) Pest főpolgármestere, Kőbánya egyik legnagyobb birtokosa és bortermelője.
50. Wenhardt János (1815–1871) józsefvárosi fogadó, pesti képviselő, a külvárosi bíróság esküdtje.

51. Havas Ignác (1803–1887) orvosdoktor, később a főváros egyesítésének királyi biztosa.
52. Seeger Ferenc (helyesen Frigyes, 1788–1872) kőbányai bortermelő- és kereskedő.
53. A(nton) Dreher (1810–1863) osztrák nagyiparos, a kőbányai sörgyártás egyik alapítója..
54. Barber (Ágost) és Klusemann (Károly) gyáriparosok, az egyik első kőbányai sörfőzők közé tartoztak.
55. Kajár Sándor (?)
56. Primayer János (1826–1901) ügyvéd, Lechner Ödön apósa.
57. Vimmer A(ntal György) tanácsnok, az „Aranysas” vendéglő tulajdonosa, a Pinceregylet alapítója.
58. Vestermeyer (Westermayer) József (?) pesti háztulajdonos.
59. Schuster János (?) kőbányai sertésenyésztő, később az Első Magyar Sertéshízlaló- és Kölcsönelőlemező Társaság megalapítója.
60. Dr. ifj. Farkas Mihály (1833–1900) jogász, kertészeti szakíró. Kőbányán mintagazdaságot alapított.
61. BFL IV.1303.f. X. 776/1863.
62. *Nagy I. 1993*, 6. kötet, 220-221.
63. BFL IV.1202.f. 2. kötet, 34.
64. *Schmall 1899*, 207.
65. BFL IV.1202.c. 5832/1843.
66. BFL IV.1202.c. 5832/1843.
67. BFL IV.1202.c. 5832/1843.
68. *Czaga – Jancsó 2001*, 406.
69. *Czaga – Jancsó 1998*, 71–72. (Eredeti irat: BFL IV.1303.a. 62/1848-49.sz. tisztázat). *Közlöny*. 1848. június 22. 55.
70. *Márctius Tizenötödike*. 50. sz. 1849. június 16. 200.
71. *Czaga – Jancsó 1998*, 83. (Eredeti irat: BFL IV.1303.a. 206/1848/49. sz. tisztázat)
72. A másik jelölt egy ’48-as huszár múlttal bíró személy, Vezényi (Leitner) Lőrinc volt, akinek viszont nem volt megfelelő tapasztalata a pesti városi tisztikarban. BFL IV.1303.f. XI.15/1861.
73. BFL IV.1303.f. I. 309/1862. (különcsomó)
74. Mai nevén Vámház körút. Utcanévlexikon 2013, 415. Ez az épület ma is áll az V. kerület déli határán, a Vámház körút – Fővám tér – Só u. sarkán.
75. BFL IV.1303.f. I. 32/1864.
76. BFL IV.1303.f. I. 288/1864.
77. Ez a ház funkcióváltásokkal, és fokozatos állagromlással ugyan, de sokáig állt, ám az ezredforduló után lebontották.
78. A Csósztorony történetéről lásd: *Dausz 1913*, 49.; a műemléki védettség dokumentációja az 1970-es évekből: BFL XV.17.e.306.a. 1302. kisdoboz, illetve tanulmányként: *Komárik 1972*, 193–196.
79. Kőbánya 1993-ban rendelkezett a X. kerület önálló címerhasználatáról.
80. BFL IV.1303.f. V. 14/1856. különcsomó. *Dausz 1913*, 67–68.
81. BFL IV.1303.f. X. 61/1865.
82. A kérelmet Keresztes október 21-én írta – ez mai szemmel már javában a fűtési szezonnak számítana... BFL IV.1303.f. V. 890/1864.
83. Az ügyiratból kiderül, hogy a kapitány megrovó szavaira rögtön intézkedést „fogatosítottak”. BFL IV.1303.f. V. 687/1870.
84. BFL IV.1303.f. V. 1757/1872.
85. BFL IV.1303.f. XI. 45/1867.

86. Ez az épület a mai Szent László tér sarkán, a Körösi Csoma Sándor út mentén állt. Lebontották, helyén most társasházak vannak.
87. BFL IV.1303.f. X. 761/1863.
889. BFL IV.1303.f. X. 167/1864. Itt láthatunk példát a mezei rendőrség gyors igazságszolgáltatására, hiszen az elkövetőt különösebb eljárás helyett egyszerűen a törvény vonatkozó passzusa alapján meg lehetett bírságotolni.
89. *Hirnök*. 1841. szeptember 27.
90. BFL IV.1303.f. X. 4/1865.
91. BFL IV.1303.f. X. 4/1865.
92. BFL IV.1303.f. X. 4/1865.
93. BFL IV.1303.f. X. 32/1864.
94. BFL IV.1303.f. X. 32/1864.
95. BFL IV.1303.f. X. 4/1865.
96. Uo.
97. BFL IV.1303.f. X. 1416/1863.
98. BFL IV.1303.f. X. 434/1863.
99. BFL IV.1303.f. X. 1131/1863.
100. BFL IV.1303.f. X. 32/1864.
101. BFL IV.1303.f. X. 821/1863.
102. BFL IV.1303.f. X. 88/1865.
103. BFL IV.1303.f. X. 4/1865.
104. *Fővárosi Lapok*, 1883, július 6. 7. Érdekes, hogy az egyik tanú Kada Mihály alpolgármester volt, aki szőlőbirtokosként is sokat tett Kőbányáért.
105. Az 1863-ban készült fényképet a Darabanth Kft bocsájtotta árverésre 2014-ben. A digitális kópia felhasználhatóságáért köszönetet mondok Jakab Emesének, az aukciós ház munkatársának.
106. Már fiatalemberként is 2 Ft-ot adott a pesti Nagy Árvíz károsultjainak megsegítésére. *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1838, április 30, 227.
107. *Budapesti Viszhang*, 1852, július 24. (sz. n.)
108. Ferenc József – ekkor még koronázatlan – magyar királyként 1865-ben érkezett a Pestre összehívott országgyűlésre. *Manhercz 2017*, 105–106.
109. *Pesti Napló*, 1865, december 12. (sz. n.)
110. Hollán Ernő (1824–1900) katona, mérnök és politikus. A szabadságharc alatt Pétervárad erődítési munkálataival tüntette ki magát, később hazai vasútépítés egyik fő irányítója lett. A Főrendi Ház tagjaként is sikerrel végzett katonai és mérnöki feladatokat.
111. Ribáry József (1925–1901) jogász, író, politikus. Számos, többek között a közrendészettel kapcsolatos törvényjavaslat kidolgozója.
112. Simon Flórent (1804–1873) ügyvéd, fővárosi képviselő, egy időben a vasúti társaságok ügyeiben tevékenykedett.
113. (dánóczi) Steiger Gyula (1837–1901) ügyvéd, vasúti vállalati megbízott, később országgyűlési képviselő.
114. Csernátorny Lajos (1823-1901) újságíró, politikus. Kossuth titkáráként szerzett hírnevet; az emigrációból visszatérve lett igazán aktív publicista.
115. Királyi Pál (1818–1892) országgyűlési képviselő, publicista, honvéd tábornok.
116. Tavasz Endre (1823 k.–1882) országgyűlési képviselő.

117. Jellinek Mór (1823–1883) gabonakereskedő, közgazdász. A lóvasút pesti meghonosítója, a társaság első igazgatója.
118. *Pesti Napló*, 1868, szeptember 27. (sz. n.). Egy másik beszámolóából, mely ugyanerről az ünnepről készült, további, érdekes nüanszokat lehet megtudni: „(...) *Kőbánya igyekezett kifejezni örömét afölött, hogy most már a harmadik vasút köti össze a helyet a fővárossal.*” A másik kettő a „rendes” vasúti fővonalak voltak. A mulatság színhelye, „*azelőtt Onhaiser-nyaraló*” nem volt más, mint maga az állomásépület (a mai Körösi Csoma Sándor út és az Ónodi utca sarkánál – már a 20. században lebontották). A szövegben említett „helyi” italok gyanánt pedig „*Izabella-bort*” és „*Barber-sört*” fogyaszthattak a meghívottak. *Fővárosi Lapok*, 1868, szeptember 27, 887.
119. A halotti anyakönyvi bejegyzés szerint 1871 április 3-án halt meg, tüdőgümőkórban (TBC). BFL XV. 20.2. A308-as tekercs. 35.
120. *Budapesti Közlöny*, 1870, április 4, 1791.
121. *Budapesti Közlöny*. 1870, október 23, 7516.
122. *Budapesti Közlöny*. 1870, november 6, 7746.
123. *Budapesti Közlöny*. 1873, július 25, 1398.
124. Budapest Lexikon. 1993, 86–590.
125. Még az 1868. évi 54. törvénycikk elrendelte a mezei rendőrségnek az újonnan létrehozandó bíróságok felügyelete alá vonását – ugyanakkor a jogszabály lehetőséget biztosított arra is, hogy a „*ha egyes városok czélszerűnek vagy szükségesnek találnák*”, meghagyják náluk a városi ellenőrzés jogát. Pest természetesen ezt választotta. BFL IV.1303.f. XI. 192/1870.
126. Budapesti Közgy. Jkv. 1874. 97. sz. dokumentum. Az 1874. február 18-án tartott közgyűlés 104. határozatának h) pontja. 31–32.
127. 1881. évi XXI. törvénycikk; vidéken pedig a szolgabírák helyett a csendőrség alá került át a feladatkör.
128. Az 1894. évi XII. törvénycikk egyúttal hatályon kívül is helyezte 1840-es elődjét. A plusz jogkör a letartóztatási feljogosítást jelentette a korábbi zár alá vételt („zálogolást”) kiegészítve.
129. 1997. évi CLIX. törvény. III. fejezet: a mezei őrszolgálat.
130. Budapesten továbbra is található nagyobb kiterjedésű mezőgazdasági területek, így a mai napig működik mezőőrség például a kelet-pesti határvidéken, a XVI. és a XVII. kerületben.

HIVATKOZOTT FORRÁSOK, FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

BFL	Budapest Főváros Levéltára
IV.1002.j	Budai Levéltár – Tanácsi levelezések „ <i>Correspondentiae Magistratuales</i> ” 1687–1854
IV.1002.nn	Budai Levéltár – Városi tisztviselők lajstroma „ <i>Elenchus officialium</i> ” 1686–1870
IV.1106.b	Budai Levéltár – Tanácsi iratok 1854–1873
IV.1202.a	Pesti Levéltár – Tanácsülési jegyzőkönyvek „ <i>Magistrats Protocoll</i> ” 1688–1873
IV.1202.c	Pesti Levéltár – Rendeletek és feljegyzések „ <i>Intimata, mandata et repraesentationes</i> ” 1687–1847
IV.1202.h	Pesti Levéltár – Jelentések „ <i>Relationes</i> ” 1746–1847
IV.1202.j P	esti Levéltár – Hivatali utasítások „ <i>Instructiones</i> ” 1703–1861
IV.1202.ss	Pesti Levéltár – Tanácsi mutatók 1687–1847
IV.1303.a	Pesti Levéltár – Közigazgatási iratok 1848–1874
IV.1303.f	Pesti Levéltár – Tanácsi iratok 1850–1873
IV.1407.b	Budapest Székesfőváros Tanácsa – Tanácsi ügyosztályok Központi Irattára 1873–1929

- XV.17.d.329 Gyűjtemények – Tervtár – Építési Ügyosztályok Tervtára 1873–2006
 XV.17.e.306.a Gyűjtemények – Tervtár – A Budapesti Műemlékfelügyelőség iratai 1950–1991
 XV.20.2 Gyűjtemények – Mikrofilmtár – Egyházi anyakönyvek 1687–1895

INTERNETES ADATBÁZISOK

- Budapest Közgy. Jkv. 1874 Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1874. – (hungaricana.hu)
 Net.Jogtár.Hu (Korábban: 1000 év törvényei) – digitális törvénytár a Wolters Kluwer és a ComplexJogTár felhasználásával.

SAJTÓ

- Fővárosi Közlöny*
Fővárosi Lapok
Hazai 's Külföldi Tudósítások
Hírnök
Közlöny
Márczius Tizenötödike
Pesti Napló

ÖSSZEFOGLALÓ MUNKÁK

- Budapest Lexikon 1993
 Budapest Lexikon.1–2. kötet. Szerk.: *Berza László*. Budapest, 1993.
 Budapest története 1975
 Budapest története. Főszerk.: *Gerevich László*. III. kötet: A török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Szerk.: *Kosáry Domokos*. Budapest, 1975.
 Lev. Kézikönyv
 Levéltári Kézikönyv. Szerk.: *Körmendy Lajos*. Budapest, 2003.
 Utcanévlexikon
 Budapesti utcanévek, A–Z. Szerk.: *Ráday Mihály*, Budapest, 2013.

SZAKIRODALOM

- Bácskai – Gyáni – Kubinyi 2000*
 Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Budapest, 2000.
Bácskai 2007
Bácskai Vera: Városok és polgárok Magyarországon. I–II. kötet. Budapest, 2007.
Bogdán 1973
Bogdán István: Régi magyar mesterségek. Budapest, 1973.
Czaga – Jancsó 1998
 Közcsend és Közbatárság Budán, Pesten és Óbudán 1848–49-ben Dokumentumok Budapest Főváros Levéltárának irataiból. Vál.: *Czaga Viktória és Jancsó Éva*. Budapest, 1998.
Czaga – Jancsó 2001
 Pest-budai nemzetőrök. Dokumentumok a fővárosi nemzetőrség történetéhez. (Budapest Történetének Forrásai). Vál. és szerk.: *Czaga Viktória és Jancsó Éva*. Budapest, 2001. 404.

Dausz 1913

Dausz Gyula: Kőbánya múltja és jelene. Budapest, 1913.

Dorning 1922

Dorning Henrik: A rendőrség intézményének fejlődése, különös tekintettel a Magyar Királyi Állami Rendőrségre és a magyar rendőri szakoktatásra. (Különlenyomat *A Rend* II. évfolyama 177. és 178. számából). Budapest, 1922.

Ernyes 2002

Ernyes Mihály: A magyar rendőrség története I. Budapest, 2002.

Fabó 1996

Fabó Beáta: A budapesti vámvonalrendszer változása a XIX–XX. században. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 25. (1996). 61–84.

Hunfalvy 1859

Hunfalvy János: Budapest és környéke. Pest, 1859.

Kádár 2005

Kádár József: Kőbányai téglagyárak. Budapest, 2005.

Kállay 1996

Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon, 1686–1848. Budapest, 1996.

Kenyeres – Sipos 1997

Budapest Főváros Levéltára (Levéltárismerető II.). Szerk.: *Kenyeres István – Sipos András*. Budapest, 1997.

Koi 2013

Koi Gyula: Évszázadok mezsgyéjén: Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája, Budapest, 2013.

Kollár 1995

A fővárosi rendőrség története (1914-ig). Szerk.: *Kollár Nóra*. Budapest, 1995.

Komárik 1972

Komárik Dénes: Brein Ferenc és a pesti Brein-család. In: *Építés-Építészettudomány*. Szerk.: *Major Máté*. *A MTA Műszaki Tudományok Osztályának Közleményei*, 4. kötet (1972) 1–2. sz. 165–222.

Konkoli Thege 1847

Konkoli Thege Pál: Az 1839–40. évi országgyűlés. I–II. Pest, 1847.

Kónyi 1882

Deák Ferencz beszédei. Összegyűjtötte: *Kónyi Manó*. I.–II. Budapest, 1882.

Kőrösy 1871

Kőrösy József: Pest, szabad királyi város az 1870. évben. A népszámlálás és népleírás eredményei (*Budapesti Statisztikai Közlemények* 4, 1871)

Kujbusné Mecsei 2003

Kujbusné Mecsei Éva: Nyíregyháza önkormányzata 1753–1848 – *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai* II. Közlemények 28., Nyíregyháza, 2003.

László 2008

László Zsuzsanna: De politia campestri – A mezei rendőrség intézményéről. *Jogtörténeti Szemle*, 2008, 1. sz. 46–50.

Manhercz 2017

Manhercz Orsolya: Ferenc József főherceg/császár/király Magyarországon, 1843–1867. *Aetas* 4., 2017, 98–110.

Mezey 1996

Magyar jogtörténet. Szerk.: *Mezey Barna*. Budapest, 1996.

Nagy I. 1998

Nagy Iván: Magyarország családai. Czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, 6. kötet. (1860) 220–221. Pest, 1857–68, Reprint: Helikon Kiadó, 1998. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nagyivan_Magyarorsz%C3%a9gCsaladai_06/?pg=229&layout=s letöltés 2020.01.10.

Nagy 1993

Nagy Janka Teodóra: A mezei rendőrségről (Jogszabály és népi jogismeret). *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XVIII*. Szekszárd, 1993. 237–246.

Palasik 2000

Palasik Mária: Kőbánya, X. kerület. In: Budapest városrészei. Főszerk.: *Kasza Sándor*. Budapest, 2000.

Palugyai 1852

Palugyai Imre, ifj.: Buda-Pest szabad királyi városok leírása. Pest, 1852.

Parádi 1996

A magyar rendvédelem története. Főszerk.: *Parádi József*. Budapest, 1996.

Récsi 1861

Récsi Emil: Magyarország közjoga a mint 1848-ig s 1848-ban fenállott. Buda-Pest, 1861.

Rédey 1916

Rédey Miklós: A rendőri szolgálat vezérfonala. Budapest, 1916.

Ságvári 1973

Budapest. Fővárosunk története. Főszerk.: *Ságvári Ágnes*. Budapest, 1973.

Schams 1822

Schams, Franz: Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt Stadt Ofen und Pesth. Buda, 1822., 536–537.;

Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez 1868–1873. In: *Források Budapest Múltjából I.*, Szerk.: *Bácskai Vera*. Budapest, 1971. 89.

Schmall 1899

Schmall Lajos: Adalékok Budapest Székesfőváros történetéhez. Budapest, 1899.

Szalai 1970

Szalai György: Kőbánya története. Budapest, 1970.

Török 1938

Török Pál: Pest-Buda 1850-ben. *Statisztikai Közlemények*, 80/4. Szerk.: *Illyefalvi I. Lajos*. Budapest, 1938.

Wildner 1937

Wildner Ödön: Buda és Pest közigazgatásának története az 1849—1865. évi abszolutizmus és provizórium alatt. Budapest Szfv. Házinyomdája, 1937. 1–2. kötet.

ATTILA HERÉDI

ORDER AT THE PERIPHERY

THE FIELD POLICE IN KŐBÁNYA, UNDER KÁROLY KERESZTES' CONTROL (1840-1870)

ABSTRACT

The agricultural activity and humankind is almost the same age. Consumption of nature's gifts – previously exploitive, than in more conscious way – is up to this day one of the most important human activity all over the world. Forests provided fruits, game and wood, meadows yielded fodder and grain, rivers availed the watering... Agriculture and farming granted safer living by settled lifestyle, better and better developed methods. Not surprising, that the protection of these achievements has been emerged soon. However, the saving of the agricultural goods not went for simply – neither against any cataclysm nor any human damage. The defense in a common way constituted with the field-guards, whom paid by the village, as to the contemporary jurisdiction has might against man's viciousness only on punishment – not to preserve it. In the 17-19th century's Europe, by the more differential economy, the coming-out of modern industry, the social changings of embourgeoisement, has been aimed the attendance to particular questions in correlation of agriculture. In Hungary, in the first half of 19th century, there were sincere interest for the law, which codified the setting of the field police. This act seemed to be a progressive, effective method against the much more pullulated, but mostly avertible agricultural damage – and, at the same time, it would provide a quick and appropriate compensation for the farmers.

In my study, after the review of preliminaries, and presenting the field police's law itself, I am focusing on a phenomenon, which portray this institution in a specific way: the field police's tasks in the Hungarian capital town, including the periphery of Kőbánya. Why is it so important? Well, Pest, in the 19th century, far overgrew its royal free city-role, and its population's continous and large-scale increase, just like the uninterrupted development of the industry, gave several special duties to the Town Council at the fields of public administration and police. But under the absolutist regime, the doing all of these various duties occured a lot of problems. The professional implementation of the law could attached to Károly Keresztes, the field captain's name, who has been controlled Pest's peripheries for nearly thirty years.

In this writing I demonstrate the political and administrative problems which the captain must have been getting over, because of he could be at work with his crew, at all, and I illustrate with picturesque examples their multicoloured scope of duties that they encountered day by day on the terrain. The problems here, in Kőbánya, were unlike as the problems all over in the country, as Károly Keresztes' crew at the edge of the metropolis, faced a long ago not only agricultural troubles but affaires in connection of industrial operation, too, and many times such criminal cases which would have been the police's field instead of field police...

heredia@bparchiv.hu